

Michal LOUČ

Oživlá historie Ratenic. Orální historie jako nástroj komunitního zkoumání lokální historie

Abstract: Living History of Ratenice. Oral History as a Research Key to Community History

The study deals with the topic of the community oral history projects. It describes the Czech community local oral history project the Living History of Ratenice its methodology and outcomes. The author summarizes the historical development of oral history with the special attention to the community history in the first chapters. He also discusses the main methodological issues of this kind of projects. The following part is dedicated to the development of the project the Living History of Ratenice and its methodology. Then the article presents the project outcomes on the three selected topics – the historical changes of landscape and public space, the working life and finally the life during the Second World War.

Key words: Czechoslovakia – oral history – community history – local history – Ratenice

„Jednoho však jest litovati, že nebylo dříve pochopení pro to, aby zachovány byly staré knihy, protokoly a jiné dokumenty o vedení zdejší obce, a byly ničeny, takže archiv zdejší jest chudý. Tudíž jest na budoucí generaci, aby tuto věc vedla v patrnosti a důležité spisy ukládala, a vzala si za příklad obce, které uchovaly zápisy i několik desetiletí, ba i století. Nezapomínejme, že po Vás přijdou jiní, kteří budou pátrati po historii obce, a nechtějte, aby byli zklamáni, tak jako jsme nyní my.“¹

zápis kronikáře Karla Chrastného v *Pamětní knize obce Ratenice* z roku 1940

O d počátků vývoje světové orální historie tvořilo jeden ze tří hlavních proudů jejího zájmu zkoumání lokální historie, tradic a osudů místních lidí regionálními organizacemi a institucemi (muzei, historickými společnostmi a sdruženími).² Jednou z četných variant těchto projektů jsou projekty komunitní, ať už realizované příslušníky těchto komunit či ve spolupráci s akademickou sférou. Impulz, vedoucí k jejich vzniku, přitom mnohdy vychází ze samotných komunit. Řada těchto výzkumů se primárně orientuje na informování široké veřejnosti a až poté na sféru od-

1 Obecni úřad Ratenice, *Pamětní kniha obce Ratenice* (léta 1934–1952), s. 145.

2 Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*, Praha 2011, s. 33.

bornou. Tyto projekty prošly ve Spojených státech a Velké Británii od šedesátých let 20. století velkým rozvojem a výraznou měrou přispěly k etablování této relativně nové metody a výchově nové generace profesionálních orální historiků působících na univerzitách, v archivech či jinde.

Česká orální historie se v posledních desetiletích dynamicky rozvíjí. Její těžiště tvoří především pečlivě teoreticky ukotvené projekty akademiků, doplněné rozličnými projekty neziskových organizací využívajících metod orální historie a zaměřených především na otázky bezpráví a lidských práv. Projekty zastupující mírně aktivistickou komunitní orální historii v pojetí, které popisuje zahraniční literatura, však existují i u nás. Jmenovat lze například projekty *Skautské století*, spřízněné projekty *Živá paměť Liberec-Reichenberg* a *Živá paměť Ve(selská)* či *Oživlá historie Ratenic – Living History of Ratenice*. Do přípravy a realizace posledního uvedeného projektu jsem se rovněž zapojil – jednak jako aktér místního spolkového života, jednak jako odborník – sociální antropolog a orální historik se zkušenostmi z terénních výzkumů prováděných mezi československými politickými vězni. Přestože jsem svou účast na poznání lokální historie Ratenic nejprve chápal jako relativně nekomplikovaný, občanský úkol, záhy jsem si uvědomil, že na mě klade nároky i jako na vědeckého pracovníka a že tento typ komunitních projektů a jejich metodologické vedení vlastně zatím není v české odborné literatuře příliš reflektován. Rozhodl jsem se proto na následujících stranách zachytit postup realizace a vybrané výstupy již zmíněného a právě dokončovaného projektu sdružení Ratenická včela *Oživlá historie Ratenic – Living History of Ratenice*. Projekt je založen na dobrovolnické práci samotných obyvatel Ratenic, přičemž autor tohoto článku měl jako jediný předchozí zkušenosti se zkoumáním historie prostřednictvím pamětnických narativů. Navzdory snaze o co nejlepší metodologické ukotvení a využití rozmanitých pramenů při přípravě i realizaci projektu nebylo jeho cílem vyčerpávající historické poznání, ale spíše ohledání zajímavých témat a kapitol z historie obce, které by jinak upadly v zapomnění.

Komunitní projekty v orální historii

Komunitní orálně-historické projekty jsou specifické vymezením své hlavní cílové skupiny. Podle orální historičky Lindy Shopesové je charakterizuje konkrétní geografické určení, přičemž komunitou může být i skupina lidí sdílející určitou sociální identitu. Nejčastěji se jedná o kombinaci obou těchto příznaků – například to jsou jazzoví hudebníci z Los Angeles.³ Podobně definuje komunitní projekty i Mary Larsonová, která dodává, že kro-

3 Linda SHOPES, *Oral History and the Study of Communities: Problems, Paradoxes and Possibilities*, *The Journal of American History* 89, 2002, č. 2, s. 588.

mě geografického ohraničení lze navíc zkoumat skupiny obyvatel definované na základě jiných znaků – rasy, věku, genderu, třídy, zaměstnání atd.⁴ V obou případech se předpokládá, že zkoumaná komunita sdílí určitou specifickou identitu či kolektivní paměť.⁵ Obvykle jde pak o projekty, jejichž výstupy jsou určeny široké veřejnosti, nikoli primárně k prohloubení odborného vědění. V tomto ohledu lze mj. spatřovat souvislost s tzv. public history, tj. s popularizačními historickými pracemi vytvářenými mimo historická badatelská centra.⁶ Podobné typy projektů vycházejí z předpokladu, že města či vesnice díky komunitním projektům lépe poznají svůj historický vývoj a nově příchozí získají ukotvení v nové komunitě.⁷ Toto východisko ostatně stálo i u zrodu projektu *Oživlá historie Ratenic*.

Jiným dělítkem mezi různými druhy komunitních projektů je míra zapojení univerzitně vzdělaných orálních-historiků profesionálů. Nejčastěji na realizaci těchto projektů spolupracují laici s odborníky.⁸ V rámci této spolupráce je klíčové obsazení pozice interpretativní autority – míry vlivu všech aktérů na tvorbu, zpracování rozhovorů a výstupů z nich vytvořených.⁹ Tradičně obsazuje pozici interpretativní autority historik-odborník. Příkladem odlišného přístupu je například kanadský projekt *The Salvadoran Voices of Manitoba*. Jeho základním principem je snaha o maximální zapojení zkoumané komunity, tedy ne-akademiků do všech fází projektu. Tento přístup nazývá orální historik Alexander Freund *Participatory Action Research* (PAC). Autor uznává, že veškeré bádání a vytváření výstupů projektu je na jedné straně mnohem obtížnější, než když si plnou kontrolu drží „objektivní a školený“ badatel, na druhou stranu podařený projekt tohoto typu nepřináší pouze zajímavé historické poznatky, ale je pro danou komunitu přínosem i v jiných oblastech.¹⁰ Takový projekt umožňuje oboustranný obohacující dialog, podobný konceptu „sdílené autority“, jak ji popisuje Michael Frisch.¹¹

Nemálo projektů pak realizují sami amatérští badatelé či příslušníci komunity zajímající se o lokální historii. Narušuje se tak tradiční představa, že by historii měli zkoumat

4 Mary A. LARSON, *Research Design and Strategies*, in: Thomas L. Carlton – Lois E. Myers – Rebecca Sharpless (eds.), *History of Oral History: Foundations and Methodology*, Lanham 2007, s. 100.

5 Valerie R. YOW, *Recording Oral History*, Walnut Creek 2005, s. 188.

6 Graham SMITH, *Toward a Public Oral History*, in: *The Oxford Handbook of Oral History*, Oxford 2011, s. 429.

7 Paul THOMPSON, *The Voice of the Past*, Oxford 2000, s. 3.

8 L. SHOPES, *Oral History and the Study of Communities*, s. 588.

9 Tamtéž, s. 589.

10 Alexander FREUND – Mario JIMENEZ, *Working Toward Trust and Structural Healing: Oral History as Participatory Action Research* [CD-ROM], in: 17^a Conferencia Internacional de Historia Oral: los retos de la historia oral en el siglo XXI: diversidades, desigualdades y la construcción de identidades, Buenos Aires 2012, s. 7.

11 V. R. YOW, *Recording Oral History*, s. 191.

pouze univerzitně školení odborníci.¹² Vždy je však žádoucí, aby si účastníci komunitních projektů osvojili nezbytné minimum metodologických a historických znalostí. Poté, jak uvádí Paul Thompson, mohou celou řadu aktivit spojených s poznáváním minulosti vykonávat i laičtí badatelé: „V komunitním projektu mohou členové skupiny starých lidí navzájem zaznamenávat své vzpomínky, diskutovat o nich, vybrat ty nejvhodnější pro publikaci, opravovat přepisy apod.“¹³ Thompson je dále přesvědčen, že svůj význam má samotný výzkumný proces – například pro školní projekt může být společná práce na zpracování rozhovorů stejně přínosná jako nahrávání samotné.¹⁴ V každém případě by se použitá metodologie u projektů vedených ať odborníky, nebo poučenými laiky neměla výrazně lišit.¹⁵ V tom se zahraniční autoři shodují s českými orálními historiky.¹⁶

Jakou roli vlastně hrají komunitní projekty ve vývoji orální historie? Komunitní projekty jsou s vývojem světové orální historie úzce spjaty už od jejich počátků. Komunitní historikové si totiž brzy uvědomili hodnotu orální historie při zkoumání lokální historie. V jejich pojetí se orální historie stala způsobem, jak vrátit historii zpět dané komunitě a zároveň ji posílit.¹⁷ Kolébkou moderní orální historie jsou Spojené státy, kde se v polovině šedesátých let minulého století mohutně rozšířily lokálně zaměřené orálněhistorické projekty. Významně k tomu přispěl například školský *The Foxfire Project* celostátně podněcující studenty k aktivnímu zkoumání minulosti. O dekádu později vyvolalo podobný zájem blížící se 200. výročí vyhlášení nezávislosti země.¹⁸

Rychlý rozvoj orální historie v šedesátých a sedmdesátých letech inspiroval řadu knihoven, historických společností a neziskových organizací k zahájení jejich vlastních lokálních orálněhistorických projektů, zaměřených zejména na sociální dějiny a každodenní život.¹⁹ Příkladem může být *The Living History of Homer* – projekt, který je v mnoha ohledech blízký pojetí projektu *Oživlá historie Ratenic*. Na jeho počátku v sedmdesátých letech 20. století stál nápad starosty amerického zemědělského městečka Homer v Illinois na opravu bývalého koncertního sálu a vytvoření historické expozice. Nedostatek psaných pramenů přivedl místní obyvatele k orální historii. Ti díky přednáškám odborníků získali

12 G. SMITH, *Toward a Public Oral History*, s. 441.

13 P. THOMPSON, *The Voice of the Past*, s. 266.

14 Tamtéž.

15 V. R. YOW, *Recording Oral History*, s. 189.

16 Miroslav VANĚK, *Sběrači a lovci a „vědecký“ antikomunismus... Aneb o některých problémech orální historie při výzkumu naší nedávné minulosti*, in: Jiří Petráš a kol., *Příběh je základ... A lidé příběhy potřebují... Aneb teoretické a praktické aspekty orální historie*, České Budějovice 2010, s. 23.

17 Rebecca SHARPLESS, *The History of Oral History*, in: T. L. Carlton – L. E. Myers – R. Sharpless (eds.), *History of Oral History*, s. 19.

18 M. A. LARSON, *Research Design and Strategies*, s. 100.

19 Ronald J. GRELE, *Oral History as Evidence*, in: T. L. Carlton – L. E. Myers – R. Sharpless (eds.), *History of Oral History*, s. 41.

znalosti metody a záběr projektu se postupně významně rozšířil (každodenní život, festivity, Ku-klux-klan atd.). Projekt realizovali obyvatelé obce a jeho hlavní cílovou skupinou byli jejich sousedé a širší veřejnost.²⁰ Získaný materiál dodnes využívá místní *The Homer Historical Society*.²¹

Velký rozvoj projektů lokální historie ve Spojených státech a Velké Británii nastal zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech, přičemž takové projekty díky vládní podpoře v mnohém předstihly vývoj v akademické sféře. Ve Velké Británii v osmdesátých letech dokonce existovaly vládní programy podporující komunitní orálněhistorické výzkumy. Protože na univerzitách se orální historie stále střetávala s nedůvěrou, řada orálních historiků zpočátku sbírala cenné zkušenosti právě v komunitních projektech, aby později nastoupila do vedení archivů a univerzitních studijních programů.²² (Naopak v České republice v počátcích rozvoje orální historie stáli spíše profesionální historikové a další typy projektů se začaly objevovat až o něco později.) Ani v devadesátých letech zájem o tento typ projektů neustal, což dokládá například existence *The Heritance Lottery Fund*, jenž v letech 1994–2009 přispěl 60 miliony liber na komunitní projekty splňující následující cíle – podpora identity, soudržnosti komunit a dobrovolnictví.²³ V současnosti zase vědečtí pracovníci propagují metodu orální historie na veřejnosti a vedou i laiky k jejímu správnému užívání. Kupříkladu britská *The Oral History Society* informuje širokou veřejnost o základních principech orální historie a povzbuzuje zájemce k zahájení jejich vlastních projektů.

V českém prostředí není pojem komunitní historie ustálen a projekty odpovídající západnímu pojetí nejsou hojně rozšířené. Přesto již můžeme několik takových projektů, které splňují kritéria zkoumání vymezené skupiny (komunity), lokality a primárního zaměření na veřejnost, zaznamenat. Studenti Gymnázia J. K. Tyla v Hradci Králové zpracovali na základě vzpomínek pamětníků jeho historii v letech 1945–1989.²⁴ Projekt *Skautské století* vznikl z iniciativy samotných skautů, je skauty realizován a tito tvoří také jeho hlavní cílovou skupinu – poměrně mne však překvapilo zjištění, že se skauti nesnaží s jeho pomocí představit svou historii široké veřejnosti.²⁵ Jiným příkladem je projekt

20 Larry DANIELSON, *The Folklorist, the Oral Historian, and Local History*, in: David K. Dunaway – Willa K. Baum (eds.), *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*, Nashville 1996, s. 191.

21 E-mailová komunikace autora článku s Rayem Cunninghame, starostou obce Homer a předsedou *The Homer Historical Society*.

22 G. SMITH, *Toward a Public Oral History*, s. 411.

23 Tamtéž, s. 442.

24 Lukáš DULÍČEK – Jan HUTLA – Roman RUFFER, *Dějiny Gymnázia J. K. Tyla v období totality očima pamětníků*, Hradec Králové 2008.

25 *Skautské století*, Skautský institut (online), URL: <<http://www.skautskyinstitut.cz/skautske-stoleti/>> [cit. 2014-09-06].

Živá paměť Liberec-Reichenberg, který je iniciativou občanského sdružení LOS – Liberecká občanská společnost, jehož členové se rozhodli připomenout německou a židovskou minulost města. Jeho autoři mimo jiné vytvořili naučnou stezku s audioprůvodcem, kterou je možné projet na zapůjčené koloběžce a pořádali setkání s pamětníky na způsob tzv. živé knihovny.²⁶ Projekt *Živá paměť Ve(selská)* občanského sdružení Veselá vesnice je personálně propojen s projektem předcházejícím, je ovšem zaměřen na lokální historii obce Veselá (okr. Mnichovo Hradiště). Prvním výstupem projektu se stala naučná stezka se šesti zastávkami výtvarně inspirovanými okny tamní lidové architektury.²⁷ Mezi komunitní projekty je možné zařadit též širokou škálu školních projektů využívajících metody orální historie při zkoumání lokální historie, většinou však zaměřených značně monotematicky na perzekuci nacistickou nebo komunistickou (*Zmizelí sousedé*, *Stopy totality*, *Příběhy bezpráví – Z místa, kde žijeme* aj.). Velmi přínosnou inspirací pro české orálněhistorické komunitní projekty mohou být dnes již klasické historiografické výstupy z oblasti historické regionalistiky, mikrohistorie a dále práce na téma dějin každodennosti (např. práce Josefa Petráně o historii obce Ouběnice²⁸ nebo *Paměť hor* Eduarda Maura²⁹).

Metodologické otázky komunitních orálněhistorických projektů

Jak už bylo uvedeno výše, komunitní projekty významně přispěly k rozvoji světové orální historie. Dle Ronalda Greleho měly pozitivní vliv i v dalších oblastech: „*Z dlouhodobého hlediska může být za největší zásluhu orální historie považováno právě oživení zájmu o lokální historii.*“³⁰ Komunitní projekty jsou mnohdy spojeny s určitou mírou aktivismu a snahou o vyvolání společenské změny. Dle Greleho taková orální historie znamenala posílení snah o politické užívání historie k vštěpování hrdosti, posilování určitých identit a byla nositelem politické agendy. Mnohé lokální orálněhistorické projekty tak neměly ani tak povahu historickou, jako politicky-mobilizační či sociálně-terapeutickou, což vyvolávalo napětí mezi profesionálními a komunitními historiky.³¹

V lokálních orálněhistorických projektech se střetávají odlišné zájmy jednotlivých aktérů. Jak uvedla Linda Shopesová: „*Otázka interpretativní autority – rozhodování o ob-*

26 *O projektu, Živá paměť Liberec-Reichenberg* (online), URL: <<http://www.zivapamet-liberec.cz/cs/o-projektu.html>> [cit. 2014-09-06].

27 *O projektu, Živá paměť Ve(selská)* (online), URL: <<http://www.zivapamet-vesela.cz/cs/o-projektu.html>> [cit. 2014-09-06].

28 Josef PETRÁŇ, *Příběh Ouběnic: Mikrohistorie české vesnice*, Praha 2001.

29 Eduard MAUR, *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, Praha 2006.

30 R. J. GRELE, *Oral History as Evidence*, s. 41.

31 Tamtéž.

sahu projektu – je obzvláště složitá v případě komunitních projektů a v oblasti public history, kde nejrůznější zainteresované subjekty vznášejí své požadavky. Zatímco sami narátoři se chtějí ukázat v pozitivním světle a tazatelé chtějí prokázat své profesní znalosti a dovednosti, samo publikum chce jednoduše slyšet dobrý příběh.³² S tím souvisí i častý rozpor mezi tím, jakou historii chce zkoumat projekt a o čem si přejí nejvíce vyprávět oslovení narátoři.³³ Je snadnější připomínat si pozitivní události než vzpomínat na doby konfliktů a traumat. Chování všech zúčastněných nadto determinuje i očekávaná reakce publika, která tazatele i narátory může vést k různé míře sebestylizace a autocenzury. Například na menší vesnici může být konfliktní dotazovat se na dobu kolektivizace, odsun Němců, stejně jako případné kontroverzní poznatky dále prezentovat místní komunitě.

Lišit se ovšem může i způsob kladení otázek. Školený historik klade odlišné otázky než amatérský badatel a s největší pravděpodobností se bude lišit i výsledné zpracování a interpretace daného příběhu. Pro laiky bez patřičné přípravy je takřka nemožné vést rozhovor do hloubky. Přitom pouze připravené a detailní dotazování vede k tomu, že lidé nedávají obecně přijatelné standardizované odpovědi. Ale i práce dokonale připraveného profesionálního historika má své limity. Problémem čistě akademických projektů může být jednostranné zaměření na jedno konkrétní téma, což může vyústit v ignorování témat subjektivně důležitých pro narátory a zároveň k malému přínosu takových rozhovorů pro jiné projekty.³⁴

Jiný okruh problémů představuje odborná erudice do projektu zapojených badatelů. Dle kritiky Lindy Shopesové lokální orálněhistorické projekty často vycházejí z naivních představ amatérských badatelů o podstatě historie a historického bádání. Provedené rozhovory jsou tak často pouze v zajetí životního příběhu narátora a opomíjejí konfliktní a průřezová historická témata, jež nejsou laičtí tazatelé s to za příběhem jednotlivce sledovat. Zaznamenané příběhy se pak vyznačují nespojitou akumulací historických faktů bez pochopení mnohavrstevných historických procesů.³⁵ Ve stejném duchu se vyjádřil i Ronald Grele ve své studii *Oral History as Evidence*, kde poukázal na to, že orální historici častěji tíhnou ke sběru více či méně pravdivých výroků o minulosti než k analýze toho, jak jsou identity konstruovány pomocí různých verzí minulosti.³⁶ Nedostatečná orientace tazatelů v historických tématech tedy může vést spíše k vytváření mýtů o minulosti než k hlubšímu poznání sociální reality.³⁷ Na druhou stranu přejímání tvrzení narátorů

32 Linda SHOPES, *Legal and Ethical Issues in Oral History*, in: T. L. Carlton – L. E. Myers – R. Sharpless (eds.), *History of Oral History*, s. 125–159, zde s. 152.

33 V. R. YOW, *Recording Oral History*, s. 195.

34 L. SHOPES, *Oral History and the Study of Communities*, s. 590.

35 Tamtéž.

36 R. J. GRELE, *Oral History as Evidence*, s. 71.

37 P. THOMPSON, *The Voice of the Past*, s. 212.

bez hlubší analýzy jejich výroků není zcela neobvyklé ani pro nejednu odbornou práci. Tomuto ledabylému přístupu napomáhá i snadnost, s jakou lze v dnešní době jednoduše vyvěsit přepsané rozhovory na internet a zpřístupnit je široké veřejnosti. Přepis rozhovoru by však měl být teprve prvním krokem pro jeho další analýzu a využití. Pečlivé zmapování všech dostupných pramenů pro náležité zhodnocení daného rozhovoru a jeho přínosu pro zkoumané téma přináší ovšem velké nároky na čas a užitou metodologii.

Podobu řady projektů rovněž citelně ovlivňuje tendence k heroizaci minulosti: „*Velkou výzvou pro komunitní orální historii je její sklon k oslavě minulosti, namísto kritického zkoumání, jakým způsobem je v rozhovorech konstruována minulost.*“³⁸ Konkrétní narativy tedy nelze nekriticky přijímat, ale je třeba na ně nahlížet jako na sociálně podmíněné konstrukty minulosti viděné z perspektivy současnosti.³⁹ Dle Greleho už italská historička Luisa Passerini a britská *The Popular Memory Group* před mnoha lety kritizovali orální historiky, kteří ve své práci nerefletovali problematiku fungování paměti. Taková orální historie se pak může změnit v nekritické nostalgické ohlížení do minulosti.

Výše uvedeným metodologickým obtížím komunitních orálněhistorických projektů se lze podle Lindy Shopesové vyhnout dodržením čtyř základních principů. Za prvé, zaměřit se raději na zkoumání konkrétních problémů než pouze sbírat rozhovory bez jakéhokoliv tematického vymezení. Za druhé, použít pestrý vzorek narátorů, který umožní podívat se na daný problém z různých úhlů. Za třetí, být kritický, nebát se těžkých otázek a kontroverzních témat. A za čtvrté, pracovat se zkoumanou komunitou, dostatečně ji informovat o projektu a podělit se s ní o zjištěné poznatky.⁴⁰

Projekt *Oživlá historie Ratenic*

Středočeská obec Ratenice leží v Polabské nížině v okrese Kolín, necelých 40 km východně od Prahy a jeden kilometr východně od Peček. V obci mající mírně přes 500 obyvatel je nyní evidováno 249 adres (roku 1930 to bylo 899 obyvatel žijících na 524 adresách). Občanské sdružení Ratenická včela vzniklo roku 2009 jako neformální spolek ratenických občanů usilujících o zlepšení života v obci a doplnilo již existující tradiční místní spolky (dobrovolní hasiči, myslivci, fotbalisté atd.). Zprvu se zaměřovalo na rozvíjení tradic, ekologická témata a udržitelný rozvoj. K hlavním aktivitám té doby patřil úklid okolí obce, obnova alejí podél cest, opravy kostela a každoroční pořádání společného zpěvu vánočních koled. Jak tomu u podobných projektů často bývá, hlavním impulzem ke zkou-

38 G. SMITH, *Toward a Public Oral History*, s. 442.

39 Tamtéž, s. 441.

40 L. SHOPEs, *Oral History and the Study of Communities*, s. 596–597.

mání lokální historie se pro sdružení stala oslava historického výročí – v tomto případě připomenutí 670. let od první písemné zmínky o obci – uspořádaná v říjnu 2010. Součástí programu oslav byla výstava historických fotografií, kterých bylo zpočátku k dispozici jen omezené množství. Sdružení proto oslovilo občany s prosbou o zapůjčení obrazů, fotografií a dalších písemností z jejich rodinných archivů. Takto se podařilo shromáždit mnoho cenného materiálu, včetně několika hodin amatérských filmových záběrů z let 1986–1990, které byly následně během oslav veřejně promítnuty. Pro návštěvníky navíc vznikla brožura *Rukověť Rateňáka aneb Ratenice dávné i nedávné*⁴¹ shrnující historii obce, důležitých budov (kostel, škola, fara atd.) a také životy ratenických obyvatel. Při psaní *Rukověti* její autoři získali části obecní kroniky, kroniky Svazarmu, různé novinové články a ve Státním okresním archivu Nymburk našli sérii historických prací napsaných v osmdesátých letech ratenickým rodákem a amatérským historikem Karlem Pokorným.⁴² S pozdější Pokorného pomocí také získali paměti ratenického starosty Jaroslava Miškovského z přelomu 19. a 20. století. Pro zpřístupnění informací o historii obce široké veřejnosti založili internetové *Ekomuzeum Ratenice*, inspirované virtuálním e-muzeem obce Senorady. Virtuální muzeum je řešením v situaci, kdy vytvoření malé expozice o historii obce prozatím brání nedostatek financí či vhodných prostor.

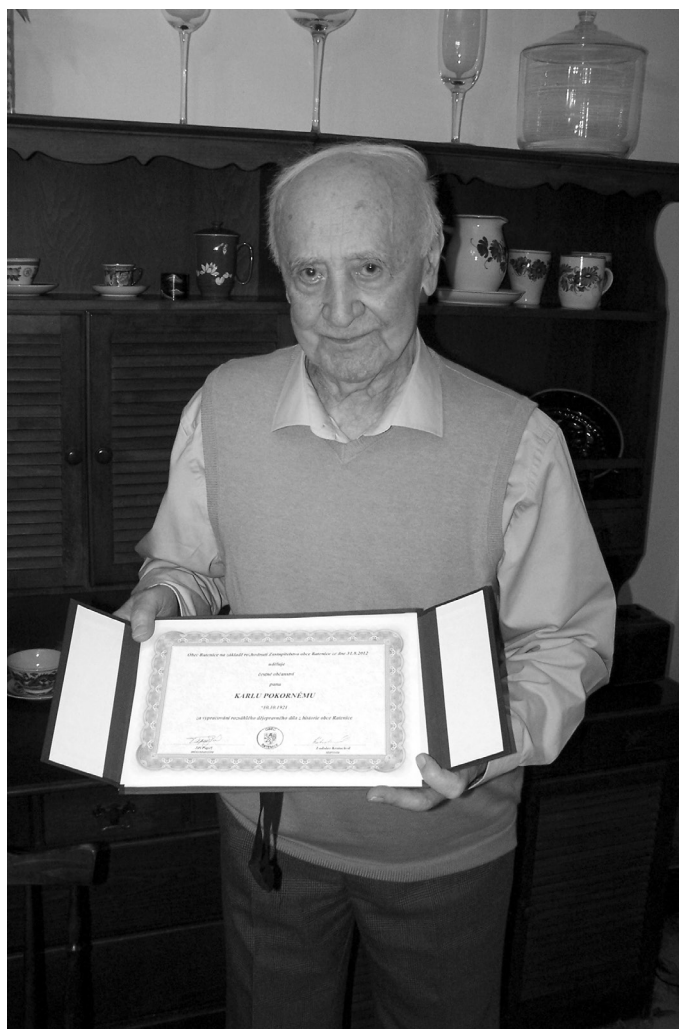

41 Luděk KUDLÁČEK – Pavel REK, *Rukověť Rateňáka, aneb Ratenice dávné i nedávné*, Ratenice 2010.

42 Karlu Pokornému bylo roku 2012 uděleno čestné občanství obce. Návrh na jeho udělení podalo sdružení s poukazem na Pokorného historickou práci. Naskenované historické práce Karla Pokorného lze nalézt na webových stránkách *Ekomuzea Ratenice* v sekci „knihovna“. Viz URL: <<http://www.ekomuzeum.ratenice.cz/knihovna>> [cit. 2014-09-03].

Uvedené prameny mj. poskytly cenné informace o minulosti Ratenic, zůstalo v nich však stále mnoho nejasností. Stejná situace panuje i v obecní kronice, která nebyla převážnou část druhé světové války vůbec vedena a roky 1940–1945 byly až dodatečně sepsány kronikářem a zároveň předsedou Revolučního národního výboru Karlem Chrastným, jedním ze zakladatelů KSČ v obci. Řadu témat, jako je například každodennost, kronika navíc reflektuje jen minimálně či z pochopitelných důvodů tendenčně (kolektivizace). Historické texty Karla Pokorného z doby pozdní normalizace sice obsahují mnoho užitečných faktů, ale i řadu ideologicky zabarvených pasáží. Odlišný pohled přinášejí ony prameny osobní povahy – paměti bývalého ratenického starosty Jaroslava Miškovského *Z mých pamětí* zachycující každodenní život na konci 19. století a paměti Karla Pokorného *Z mého života* shrnující jeho život do konce druhé světové války.

Mapování historie obce autory *Rukověti* brzy přivedlo k domněnce, že mnoho zajímavého by se mohli dozvědět z vyprávění samotných pamětníků – například o židovské rodině Lustigových, jejíž členové se stali obětmi holokaustu, nebo o ratenickém učiteli Blahoslavu Formanovi, bratrovi režiséra Miloše Formana, který svého bratra mj. v Ratenicích o prázdninách několikrát navštívil. Podrobnosti o osudech těchto osob, v dostupných pramenech opomíjených, se podařilo zakrátko prostřednictvím jednoduchého dotazování pamětníků doplnit, a proto se sdružení rozhodlo pokračovat v bádání tímto směrem. Na základě shromážděné literatury byly připraveny podrobné okruhy otázek, které byly využity v pilotním rozhovoru s tehdejší nejstarší obyvatelkou obce Boženou Volákovou. V té době jsem se do projektu zapojil i já, přičemž jsem se rozhodl pomoci s metodologií orálně-historické části projektu.

Debaty nad plány sdružení a možnostmi orální historie ve výzkumu nedávné historie obce vyústily ve vznik komunitního projektu *Oživlá historie Ratenic – Living History of Ratenice*. Počátkem roku 2012 projekt získal grant z programu Mládež v akci pro období srpen 2012 až prosinec 2013. V době psaní tohoto článku probíhalo dokončování hlavních projektových výstupů (kniha, naučná stezka). Projekt se od počátku řídil předpokladem, že díky vyprávění pamětníků lze prokázat, že i malá, zdánlivě bezdějinná obec má svou unikátní historii a tradice.

Projekt měl šest základních částí. Hlavní realizovanou aktivitou byl sběr životních příběhů s využitím metody orální historie (tzv. vyprávěnky). Další tři části projektu souvisely s nutností informovat širokou veřejnost o projektu a jeho výstupech. Navázaly na dřívější aktivity sdružení v oblasti popularizace historie obce.⁴³ V této části byly dokončeny chybějící části internetového *Ekomuzea Ratenice* (oficiálně otevřeno dne 17. listopadu 2013) a k vydání připravena publikace s pracovním názvem *Oživlá historie Ratenic* obsahující již zmíněné paměti Jaroslava Miškovského a Karla Pokorného, doplněné o třetí oddíl vycházející ze vzpomínek narátorů. Archivní materiály a informace z rozhovorů byly rovněž využity k vytvoření historické naučné stezky *Marobudovi v patách* (otevřena v říjnu 2013).⁴⁴

43 Sdružení například zorganizovalo dvě přednášky archeologa Andreje Lamprechta z Polabského muzea na téma keltské Ratenice a germánské Ratenice. Ke stoletému výročí vzniku nástropní fresky v místním kostele namaloval vnuk jejího autora, malíře Adolfa Liebschera, *Ratenický včelařský betlém*, na němž byly vyobrazeny místní významné osobnosti a budovy.

44 Název stezky odkazuje na fakt, že v bezprostřední blízkosti Ratenic je celá řada archeologických nalezišť a nedaleký Dobříchov je jedním z míst, kde se dle názoru odborníků mohlo nacházet někdejší centrum Markomanské říše, tzv. Marobudum.

Pátou částí projektu bylo připomenutí ratenických židovských obětí holocaustu – tříčlenné rodiny Lustigových – formou položení Kamenů zmizelých (tzv. Stolpersteine) před jejich domem č. p. 9. K položení těchto kamenů došlo 28. října 2012 v rámci vzpomínkového setkání, kterého se zúčastnili i pamětníci, kteří se s ostatními účastníky podělili o své vzpomínky na Lustigovi a dokonce přinesli několik artefaktů – například dochovanou vycházkovou hůlku Otty Lustiga, kterou její majitel daroval svému blízkému sousedovi krátce před transportem.

Poslední částí projektu bylo pokračování sběru informací o šlechtickém rodu Stillfried-Ratenicz, jehož představitelé v obci žili v 13.–15. století. V rámci této aktivity byla 27. října 2013 uspořádána společná exkurze za lokálním amatérským historikem Heřmanem Kramlem do Červených Peček, kde je mj. pochována komtesa Maria Bukůvková z Bukůvky, rozená baronka ze Stillfriedu a Ratenic (1845–1929).

Nad rámec samotného grantu sdružení uspořádalo další dvě vzpomínkové akce. Při první z nich členové připravili protokolární dar ministru zahraničí pro Miloše Forma-

na, tvořený písemnostmi jeho bratra Blahoslava nalezenými na půdě statku č. p. 8 jeho novými majiteli. Dar byl nakonec předán českým velvyslancem v rámci festivalu *Mutual Inspirations 2012 – Miloš Forman*. (Členové sdružení rovněž navázali kontakt s dcerou Blahoslava Formana a na jaře 2014 uspořádali její setkání s někdejšími Formanovými žáky z ratenické školy.) Druhou akcí byl seminář *Zapomenuté fotografie* z března 2013. Setkání rodáků a nejstarších ratenických obyvatel doprovodila projekce historických fotografií, které pamětníci živě komentovali, a bezděky tak doplnili řadu zajímavých faktů. Všechny zmíněné akce se nakonec staly i vítanou příležitostí pro setkání se současnými i potenciálními narátory, stejně jako pro informování obyvatel obce o cílech a průběhu projektu.

Do budoucna jsou zvažovány další možnosti využití získaného historického materiálu k prohloubení zájmu o historii obce a k vytvoření dalších zastavení naučné stezky, vybudování geocachingové stezky, označení zajímavých míst QR kódy, vytvoření interaktivní internetové mapy či jednoduchého audioprůvodce. Členové projektu už mimo jiné tyto a další možnosti konzultovali a sdíleli se zástupci podobně zaměřených projektů, vystupujících na mezinárodním semináři *Good Practices in Oral History Methodology*, uspořádaném v Liberci dne 4. března 2013 v rámci projektu *Živá paměť Liberec-Reichenberg*.

Průběh výzkumu

Do všech fází realizace projektu se zapojilo deset osob ve věku od 15 do 45 let.⁴⁵ Nejprve byly na základě zkušeností s prvním rozhovorem aktualizovány okruhy otázek. Ty nakonec zahrnuly devět hlavních okruhů, které se dělily na další podotázky. Šlo o: dětství, léta v ratenické škole, zemědělské práce, život na návsi a v hostinci, život v církvi, obecní úřad, spolkový život, o lidech z Ratenic a o důležitých dějinných událostech. Jelikož tazatelé při své práci v počátcích postupovali čistě intuitivně a sami projevíli zájem o bližší poznání metody orální historie, byl pro ně uspořádán jednodenní orálněhistorický seminář s účastí studentů oboru Orální historie – soudobé dějiny z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Na semináři byl diskutován výběr vhodných narátorů, způsob jejich oslovení i otázka dalšího zpracování a archivace získaných rozhovorů. Velkou diskusí vyvolala otázka, zda se ptát i na kontroverzní historické události – například na kolektivizaci a život za komunismu. Nakonec byl tento typ otázek zařazen. Nicméně okruhy otázek k tématům kolektivizace a života po roce 1948 nebyly dostatečně rozpracovány, takže výsledné výpovědi narátorů na tato témata postrádají patřičnou hloubku.

45 *Ekomuzealisté*, Ekomuzeum Ratenice (online), URL: <<http://ekomuzeum.ratenice.cz/ekomuzealiste>> [cit. 2013-09-05].

V průběhu projektu byly vedeny rozhovory s osmi narátory (čtyři muži, čtyři ženy). Jako první byli osloveni převážně ti obyvatelé obce, které členové sdružení již osobně znali. Kontakty na další narátory pak byly získány přímo od nich. Vyhledání byli spíše starší pamětníci. Zastoupeni byli jak ti, kdo v obci stále žijí, tak ti, kteří se odstěhovali (Praha, Pečky, Velim, Pardubice). Jedním z kritérií bylo i to, zda tito narátoři mohli poskytnout informace o některých specifických tématech, například osudu ratenických Židů nebo návštěvách režiséra Miloše Formana za druhé světové války. Narátoři byli o rozhovor požádáni při osobním setkání, pouze v některých případech telefonicky. Dříve než se rozhovor uskutečnil, bylo jim předáno písemné shrnutí cílů projektu a hlavních okruhů otázek. Z oslovených osob rozhovor odmítla pouze bývalá starostka obce, kterou nepřesvědčilo ani ujištění, že bude moci rozhovor autorizovat.

Ve všech případech se ukázalo, že je nutné narátory podrobně informovat o všech aspektech projektu, aby nedocházelo k budoucím nedorozuměním. V jednom případě se narátor domníval, že hlavním výzkumným zájmem je pouze jedna konkrétní osoba z historie obce (Blahoslav Forman). Z tohoto důvodu při následné opravě a autorizaci přepisu nesouhlasil s publikací větší části rozhovoru týkajícího se však rovněž života v obci. Získání narátorova souhlasu se zveřejněním alespoň části ostatních témat si vyžádalo dvě dodatečná setkání a pečlivé vysvětlení projektových cílů.

S jednotlivými narátory proběhly jeden až tři rozhovory, a to bez využití předběžné písemné smlouvy o poskytnutí rozhovoru, která byla sice připravena, ale nakonec nebyla využita. Od klasického formátu setkání tazatel-narátor se naše práce s pamětníky lišila v tom, že rozhovoru se vždy účastnilo více osob. Obvykle byl setkání s narátorem přítomen některý zkušenější člen projektu (s širší znalostí metodologie a obecné historie obce), starousedlík (orientující se ve spletnosti vztahů v místním prostředí) a některý z mladých členů projektového týmu. Při polovině setkání byli přítomni příbuzní narátorů (dcera, vnučka, manželka atd.), obvykle v roli zaujatého posluchače a podporovatele. Vždy byl určen hlavní tazatel vedoucí rozhovor, přičemž ostatní přítomní do něj zasahovali jen v omezené míře. Hlavním vodítkem pro vedení rozhovoru se staly připravené okruhy otázek. Během rozhovoru tazatelé naráželi na nová témata, která byla v některých případech zařazena i do okruhů pro rozhovory s dalšími osobami. Příkladem může být týdenní pobyt polských partyzánů v obci v březnu 1945 či zmínky o okresním vedoucím kuratoria Josefu Chalupovi narozeném v Ratenicích.

Všechny rozhovory byly zaznamenávány na diktafon. Kameru členové sdružení odmítli použít, protože se obávali, že by její přítomnost negativně ovlivnila vedený rozhovor. Hotové rozhovory byly přepsány a narátorům vždy poskytnuty k opravě a autorizaci. Ve většině případů byly přepisovány celé rozhovory, pouze některé rušivé či osobní pasáže byly z přepisu vynechány a označeny stopáží. Tazatelé dále v přepisu označili pasáže

rozhovorů, které pokládali za vhodnou zvukovou ukázkou pro web *Ekomuzea Ratenice* a pro plánovanou publikaci. Tato fáze projektu nebyla zcela jednoduchá. Přepisování rozhovorů bylo pro zapojené dobrovolníky náročné na čas i motivaci. Novou zkušeností pro ně byly i debaty s narátory nad přepisy rozhovorů a získávání informovaného souhlasu. Obvykle narátoři zdůrazňovali svou důvěru v autory projektu a neměli zásadnějších připomínek, avšak jedna narátorka byla naopak nepříjemně překvapena formou přepisu se zachováním specifik mluvené řeči. S využitím přepisu nesouhlasila a rozhodla se odpovědi na tazatelovy otázky zpracovat raději znovu, písemně. Teprve po dalším ujištění, že přepis sice odpovídá mluvenému projevu narátorky, ale jeho části použité pro další publikaci budou ještě stylisticky upraveny, narátorka rozhovor autorizovala. V této fázi si tazatelé uvědomili, že informování narátorů o povaze a výstupech projektu nelze podcenit. Publikování vzpomínek narátorů totiž může vyvolat četné kontroverze, a je proto nutné k němu přistupovat zodpovědně. Jedna z narátorek při podepisování souhlasu s publikací uvedla: „*Já toho napovídám, snad toho nebudu litovat. Doufám ve Váš rozum.*“

V konečné fázi každý narátor podepsal informovaný souhlas se zpracováním a publikací získaných údajů, který mu poskytoval několik možností omezení způsobů publikace – některé části jednoho rozhovoru nám bylo povoleno publikovat pouze v anonymizované podobě. Často také byla zakázána publikace těch částí rozhovorů ovlivněných tím, že setkání s narátorem je i setkáním dobrých sousedů, takže se diskutovala i témata s projektem nesouvisející nebo osobní.

V prvotních fázích projektu byla poněkud opomenuta problematika archivace a zpřístupnění rozhovorů budoucím badatelům. První úvahy směřovaly k vyvěšení nahrávek celých rozhovorů na webové stránky *Ekomuzea Ratenice*, na semináři se studenty orální historie ovšem bylo poukázáno na četná rizika tohoto přístupu (etické hledisko i uživatelská nevstřícnost takového řešení). Zvažováno je proto vytvoření fyzického archivu u sdružení Ratenická včela, uložení rozhovorů na některém akademickém pracovišti (například Centrum orální historie AV ČR), popřípadě jejich vložení (s patřičným ošetřením autorských práv) na některý online pamětnický portál (například CVH Malach, Paměť národa, v případě archivu COH AV ČR je online přístup už také možný). Je nepochybné, že i v případě komunitních projektů, opírajících se primárně o dobrovolnickou práci laických badatelů, je nutné otázku archivace a využití rozhovorů důkladně koncepčně promýšlet už při plánování projektu.

Klíčová témata z ratenických orálněhistorických rozhovorů

Vyčerpávající popis všech tematických oblastí orálněhistorických rozhovorů vedených v ratenické lokalitě není možné kvůli omezenému rozsahu této studie poskytnout – v tom-

to ohledu odkazují na výše zmíněnou publikaci, která historii Ratenic zkoumá ve větší tematické šíři zahrnující například vzpomínky na dětství a studium v ratenické škole, každodenní život, festivity, náboženský život, anebo události velké historie, promítající se do života obce. V další části tohoto příspěvku tedy budou přiblíženy jen tři z okruhů, jež v průběhu projektu přinesly největší prohloubení znalostí o historii a proměnách obce. Prvním tematickým celkem je paměť míst – proměny krajiny a částí veřejného prostoru, plnící dnes odlišnou funkci než v minulosti. Druhým tématem je každodenní život, v tomto případě práce v továrnách a zemědělství. Těžištěm zájmu této studie pak bude třetí okruh, tzv. velké dějiny a jejich interakce se životy ratenických obyvatel.

1) Krajina a veřejný prostor

Nížinná krajina v okolí Ratenic se za poslední století výrazně proměnila.⁴⁶ Nedaleko obce byla postavena železniční trať a zkušební železniční okruh, byly vybudovány rozvody elektřiny, regulován potok Výrovka, vysušena pole, vykáceny aleje a ovocné sady, vyasfaltovány silnice, rozorány meze a polní cesty. Současný stav obyvatelé obce považují za „normální“, a proto tazatele zajímalo, jak budou proměny krajiny reflektovány ve vzpomínkách narátorů. Kromě proměn okolí obce byla také věnována pozornost změnám využívání veřejného prostoru přímo v samotné obci.

Proměny okolní přírody lze z vyprávění pamětníků doložit na příkladu zavezení blízkého kamenolomu, omezení druhové pestrosti ryb v potoku Výrovka či vykácení ovocných sadů v blízkosti obce v šedesátých letech 20. století: „*V poli byly zahrady, ale předseda pan Navrátil to všechno vykácel. [...] Muselo to jít od něho, kácelo se za něj. Kysilkovi měli tam, jak se šlo k Borku. Tam měli ovocné stromy. Všechno je pryč. Udělalo se z toho pole.*“⁴⁷ Ve všech případech se narátoři shodli, že iniciativa k likvidaci sadů přišla z místního jednotného zemědělského družstva.

V samotné obci bylo několik významných prostorů, z nichž centrální úlohu plnila návěs s kostelem, hostincem a školou. Příkladem místa, ke kterému se pojila celá řada vzpomínek narátorů, je bývalá obecní louž. Tato vodní nádrž nacházející se v dolní části obce sloužila především k zadržení vody svedené z okolních podmáčených luk. Písemné prameny dále uvádí například to, že po roce 1920 bylo prostranství u louže vykazováno potulným komediantům.⁴⁸ V současnosti však žádnou specifickou funkci neplní a místní dlouhá léta zvažují, jak ji využívat (včetně alternativy jejího úplného zavezení). Z toho

46 Viz Václav ZIEGLER, *Přírodou Pečecka*, Praha 2002, s. 172–176.

47 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Petrou Čáslavovou, Ivanou Jirků a Michalem Loučem s Marií Zvířecí v Ratenicích dne 12. května 2013.

48 Karel POKORNÝ, *Ratenice po roce 1918*, Ratenice 1986, s. 33.

důvodu bylo překvapivé, jak často narátoři o louži vyprávěli a jak rozmanité funkce v minulosti plnila. Nějakou vzpomínku na louž měl prakticky každý z narátorů. Louž v nich vystupuje především jako místo koupání koní, namáčení povozů, napájení zvířectva, praní prádla a dětských her: „Kočí do toho zajel i s žebříňákem [...], tam vzadu vylezli. Anebo samotný koně taky tam šly, on koně držel, šly podle břehu, jak je podél zábradlí. [...] Ono to nebylo tak hluboký, jenom..., no kola se schovaly ty od vozu. [...] Když bylo teplo, tak aby se nerozeschly, tak vždycky kočí se tam brodili s vozama. My jsme tam chodili koupat husy a taky jsme se tam někdy i my koupali. Plavali jsme taky. [...] Jo, tam byl led, tam mrzlo, tak tam bruslili, chodili tam bruslit.“⁴⁹ V zimě však louž nesloužila jen k bruslení, nýbrž i k těžbě ledu pro chlazení piva v ratenických hospodách,⁵⁰ což popsala jedna z narátorek: „A jinak ještě musím říct, že ten rybník, to bylo kouzlo. Ten zamrzal každý rok, oni to potom ledaři sekali a háky to vytahovali a měli to u Linhartů u piva. Býval tam takhle silný led. [...] Kluci tam hráli hokej a opravdu jsem si tam užili. Také se tam koně plavili, ženské tam na žně pytle praly, to se dalo na zábradlí, žádný to neukradl.“⁵¹ Děti byly ve svých hrách značně vynalézavé. Jeden z narátorů se podělil o vzpomínku na vskutku kuriózní využití přídatné nádrže odhozené americkou stíhačkou za druhé světové

49 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Boženou Volákovou v Ratenicích v lednu a únoru 2012.

50 K. POKORNÝ, *Ratenice po roce 1918*, s. 37.

51 Soukromý archiv autora, rozhovor vedeným Michalem Loučem, Petrou Čáslavovou a Lucíí Volákovou s Jaroslavou Řehákovou v Pardubicích dne 21. dubna 2013.

války: „Který kluk se zmocnil té nádrže, pamatuji si, že jednu měl Olda Němců, tak do toho vyřízl otvor, aby si do té nádrže mohl sednout a jezdil s tím hrdinně po louži. Všichni jsme mu to záviděli.“⁵² Pohyb v okolí louže však měl i svá rizika, o čemž nejvíce vypověděla paní Kolářová: „Ty, který pobírali ten důchod [za hospodářské krize, pozn. aut.], zalévali šoufkama z obecní voznice obecní stromky. [...] Vodou z louže. [...] My jsme tam koupali husy. [...] Jak se ten kovaný těžký šoufek spouštěl na vodu, šla jsem zahnat husy, aby mi je nezabil. [...] Rozrazilo mi to hlavu, ale ne natolik, abych tam zvoněla. Tak mě matka vzala, odvedla mě naproti k Němcovům, nastavili mě pod pumpu a pumpovali na mě vodu, převázali mě ručníkem a já šla druhý den do školy. Tam mi to nějak nešlo, musela jsem k doktorovi, tam mi to vyřezali, to bylo už zanícení.“⁵³ Louž byla v té době také domovem různých druhů fauny a flory. Jedna z narátorek například vyprávěla, že v louži chytala „čmelíky“ (dafnie), které na přilepšenou prodávala do prodejen chovatelských potřeb. Podle výpovědi narátorky však po několika letech lidé začali více používat automatické pračky a chemikálie tekoucí do nádrže tamější ekosystém značně poškodily.⁵⁴

Rozhovory s pamětníky nakonec ve vztahu ke krajině a veřejnému prostoru otevřely také důležité toponomastické téma, tj. místních pojmenování v obci a jejím okolí. Ratenické ulice nenesou žádná jména, zvláště starší lidé jsou uvyklí označovat je číslem popisným, příjmením rodin zde žijících či dobově ustáleným názvem (např. Marouškova ulice – podle zde v minulosti žijícího pekaře). Z tohoto důvodu byla velmi užitečná přítomnost starousedlíka v týmu tazatelů. I přesto bylo někdy nutné dodatečně zjišťovat, o kterém místě narátor vlastně hovořil. Totéž platilo pro okolí obce: „Říkávalo se k Domku, nebo se spíš mluvilo o polnosti, protože se vlastně žilo v polích. Řeklo se, že jdeme do Kopců, do Lán, na Rybníčka, nebo k Cerhenicím. Tak nějak oblastně a každý věděl, kde to je. [...] Na Mokrejch se říkalo, protože dokud tam za války nezavedli melioraci, bylo tam věčně vlhko.“⁵⁵ Rozhovory se staršími pamětníky tak nejenže poskytly soubor cenných místopisných značení, ale částečně i ozřejmily jejich etymologii, z větší části pozapomenutou.

2) Život mezi průmyslem a zemědělstvím

V Ratenicích v minulosti žili především drobní zemědělci a dělníci z továren (sousedním Pečkám se ostatně říkalo malé Kladno). Řada lidí musela za práci dojíždět: „Tady

52 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

53 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Vlastou Kolářovou ve Velimi dne 10. února 2013.

54 Soukromý archiv autora, rozhovor vedeným Michalem Loučem, Petrou Čáslavovou a Lucií Volákovou s Jaroslavou Řehákovou v Pardubicích dne 21. dubna 2013.

55 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Vlastou Kolářovou ve Velimi dne 10. února 2013.

bylo těch hospodářů, kteří byli živi jenom z toho zemědělství, jen pár. To byly větší statky a jinak tady byli kovozeďělci nebo takový drobní kravičkáři, jak se říkalo, anebo řemeslníci, který buď jezdili za prací do Peček k Jouzovům nebo Matičkovům, to byli zámečníci, nebo ty lepší, mladší řemeslníci od toho černého řemesla už jezdili do ČKD až do Prahy.⁵⁶ Za první republiky pak byly v horní části obce postaveny dělnické domky. „Tady na hořejšku byla za první republiky postavena řada dělnických domků. Všechny měly stejný styl odpovídající tehdejšímu životnímu standardu. Sedlová střecha, vpředu do štítu parádní pokoj, pak kuchyňka a další pokoje jako komora a dost. Záchod byl suchý, to se muselo přes dvůr. Přestože nebyla kanalizace, hloubková kanalizace, ani čističky, je zajímavé, že vody byly čisté.“⁵⁷ Některé rodiny ale bydlely jen v jedné místnosti: „Byli jsme pro lidi jenom Slováci. [...] Šli jsme z nájmu do nájmu. Nikdo nás nechtěl a vždycky jen jednu místnost. U Nehasilů se narodil Pavel a už nás bylo sedm. Pět dětí a rodiče. Vždycky v jedné místnosti.“⁵⁸

Jakkoli v rozhovorech nebyla tematizována světová hospodářská krize, narátoři často hovořili o špatných materiálních podmínkách svých rodin a těžké práci svých rodičů ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Statků bylo v obci vlastně jen několik (Holdů, Mrázů atd.), ale malé hospodářství měla v podstatě každá zdejší rodina. Život na vesnici tak znamenal trávení značné části dne a volného času venku pod širým nebem a namáhavou práci na rodinném poli: „Děda pracoval v Pečkách u Jouzů. [...] On byl slévač. Já si pamatuji, že jsme mu s tetou v poledne nosili oběd. Chodilo se pěšky, každý den. [...] On ráno šel pěšky do práce, tam sedřenej, skutečně sedřenej, protože ta slévačina není žádná legrace, zpátky se vrátil navečer, lehl si na tvrdou podlahu, aby si srovnal záda, a když se trošku zmátořil, zapřáhl kravku a jel k Výrovce na krmení. Vrátil se zpátky a ještě měl nějakou práci kolem hospodářství, poněvadž babička musela zvládat zase to ostatní.“⁵⁹ Důležitý byl chov zvířectva, které bylo zdrojem potravy i pracovní silou: „Naši měli dvě krávy – všechny rodiny to měly po dvou – protože měli políčko a sami si to obdělávali, tak měli jenom ty dvě kravičky, vůz, a tím obdělávali.“⁶⁰ Pokud rodina tažná zvířata nechovála, mohl jí pomoci souseď, ovšem nikoliv bez protislužby: „Maminka chodila celoročně pomáhat na pole těm, kdo nám to na jaře oral... Ale měli jsme z toho úrody, že jsme měli

56 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

57 Tamtéž.

58 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Petrou Čáslavovou, Ivanou Jirků a Michalem Loučem s Marií Zvířecí v Ratenicích dne 12. května 2013.

59 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Pavlem Boháčem v Pečkách dne 27. března 2013.

60 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Boženou Volákovou v Ratenicích v lednu a únoru 2012.

*sklep plný až po strop.*⁶¹ Po žních proběhlo mlácení obilí. Mlátičku mělo jen několik hospodářů, jedna z mlátiček ve spolkovém vlastnictví ale byla dostupná i ostatním zemědělcům: *„Velcí hospodáři si založili takový spolek a koupili si dohromady velkou mlátičku, byli asi tři nebo čtyři, náš a Rejholcovi. No a ta mlátila na návsi a taky chodila po stodolách.*⁶² Mlácení obilí na návsi se přitom obvykle překrývalo s ratenickou svatojakubskou poutí: *„No, to byla také estráda. Pěkné počasí vždycky vyšlo na pouť. Potřebovali přijet kolotočáři. Ti, co neměli své stodoly, všechno se to za pěkného počasí rychle dalo do snopů, do panáků a honem odvézt to žebříňákem na návés, že tam bude mlátička. Všichni chtěli. Jeden to táhl za oj a kolik nás to tlačilo, než jsme to dostali na návés. Šli jsme postupně, někdo předbíhal, někdo ne. Zrní bylo většinou hodně. Tam se to rovnou vážilo. Právě bezruká Anna přišla u téhle mlátičky o ruku, jak tam strkala slámu. [...] Takže to bylo na pouť. Plná návés slámy, krámů a všeho. To se tak fofrovalo, aby se to všechno těm, co neměli stodoly, vymlátilo, rozvezlo, hned se to uklidilo a přijeli kolotočáři.*⁶³ Jak nás upozornila jedna z pamětnic, ne všechny plodiny bylo možné vymlátit s pomocí strojů. Mechanické mlátičky lidskou práci zcela nenahradily: *„Cepama se mlátilo jenom žito, to bylo zvlášť posekaný a cepama ho vymlátily ženský. Čtyři nebo šest. Děly se z toho povřísla, kterýma se vázalo obilí do snopů.*⁶⁴ Právě rozhovor s Boženou Volákovou napověděl více o náročném životě na větším ratenickém statku.

Naši narátoři byli dále často přítomni draní perí, které se odehrávalo v jednotlivých domácnostech: *„Maminka dělala peřiny pro nás, když bylo tolik holek, tak musela dát každý peřiny. Vždycky se dralo od jedné hodiny do devíti večír vcelku, ani dračky nešly domů, maminka uvařila kafe a chleba, nebo měly buchty nebo sypánek, tak jim dala. A pak byla doderná, když se to dodralo, tak byly buchty a kafe a nějaký to štamprdle taky bylo, připíjelo se.*⁶⁵ Draní perí nebylo jen příležitostí k setkání a výměně noviněk mezi dospělými, ale i živého kontaktu s dětmi: *„Vždycky, když bylo draní, jsme byli rádi, že my jsme výš, protože ženský draly pod námi u stolu, a to víte, že se tam rozebíraly veškeré ratenické drby, kterým my jsme nerozuměli. A také nás ženské strašily. Vyprávěly o strašidlech, kde že všude jsou.*⁶⁶ Existenci originální místní pověsti či pohádky narátoři nepotvrdili.

61 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Petrou Čáslavovou a Lucií Volákovou s Jaroslavou Řehákovou v Pardubicích dne 21. dubna 2013.

62 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Boženou Volákovou v Ratenicích v lednu a únoru 2012.

63 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Petrou Čáslavovou a Lucií Volákovou s Jaroslavou Řehákovou v Pardubicích dne 21. dubna 2013.

64 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Boženou Volákovou v Ratenicích v lednu a únoru 2012.

65 Tamtéž.

66 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

Každodenní život ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století byl pro narátory velkým tématem a zejména příležitostí připomenout si dětská léta strávená v Ratenicích. Tento typ vzpomínání mimo jiné odpovídá jejich věku, ve kterém nabývá na síle efekt reminiscence.⁶⁷ Příznačná je v tomto ohledu poznámka manželky jednoho z narátorů, že neví, co dělal předchozího dne, ale o prvních několika třídách obecné školy vypráví neustále a velmi podrobně (této vazby paměti na věk je využíváno i v reminiscenční terapii). Obzvláště velký prostor narátoři věnovali dále dětským hrám, jídlu, volnočasovým aktivitám, školní docházce, svatbám, světským i církevním festivitám (poutě, slavnosti Těla a Krve Páně atd.).

3) Velké dějiny – druhá světová válka

Válečné roky pohledem obyvatel Ratenic dosud nebyly podrobněji zmapovány. Obecní kronika k celému válečnému období poskytuje jen stručné zápisy, obsahující odkazy na pomnichovské projevy vlastenectví, vysoké válečné odvody zemědělských komodit, rozmary počasí ovlivňující úrodu a všeobecně rostoucí materiální nedostatek. Kronikářův zápis z období po německé okupaci a vyhlášení protektorátu například oznamuje, že do Národního souručenství dobrovolně vstoupili všichni muži, načež následuje později dodatečně vlepený list, který tuto dobrovolnost popírá. Řadu dalších témat v kronice postrádáme (např. osud ratenických Židů), a proto bylo k alespoň částečnému doplnění informací o válečných událostech využito cenných vzpomínek ratenických pamětníků.

Ratenická pamětní kniha nezachycuje reakci obyvatel na přijetí mnichovské dohody, uvádí však, že se do obce přistěhovalo několik rodin českých uprchlíků z odstoupeného pohraničí.⁶⁸ „V Ratenicích byli v osmatřicátém roce ubytovaní sudetští vystěhovalci, to byli hodný lidi. Rodiny Turkovu a Bradáčovu jsem osobně znala. A jak bylo po pětáctýřicátém a pohraničí se nám vrátilo, tak tam odešli.“⁶⁹ Dále přišla rodina Divíškova nebo bývalý námořník Salač: „Z pohraničí přišel pan Salač, byl to bývalý námořník rakouské kriegsmariny, který o sobě tvrdil, a já mu to věřím, že se účastnil povstání v Boce Kotorské. Kdysi jsem dostal pojednání o Boce Kotorské a tam se opravdu jeho jméno vyskytovalo ve stávkovém výboru. Přežil to, protože včas uznal, že to nemá cenu, a zůstalo tam jen tvrdé jádro, které bylo popravené. Včas se vzdal na tu první výzvu.“⁷⁰ Jedním z opatření na jejich podporu bylo propuštění vdaných učitelek ze zaměstnání, které umožnilo jejich místa

67 Douwe DRAAISMA, *Proč život ubíhá rychleji, když stárneme*, Praha 2009, s. 208.

68 Karel POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (2. díl)*, Ratenice 1984, s. 17.

69 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Vlastou Kolářovou ve Velimi dne 10. února 2013.

70 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

přenechat učitelům z pohraničí – do Ratenic se touto cestou dostal například později dětmi oblíbený učitel Jaroslav Božovský.⁷¹

V březnu 1939 došlo k německé okupaci a vytvoření protektorátu Čechy a Morava. Německé vojsko obsadilo sousední Pečky, které měly velký význam pro svůj průmysl a polohu na železnici. O této události narátoři vyprávěli jen málo, obecní kronika věnuje značnou pozornost založení pobočky Národního souručenství, do kterého v obci vstoupili všichni muži. Pamětníci nahlízejí na toto období z dětské perspektivy: „*Když přijeli Němci, po tom 15. březnu, od Vrbové Lhoty přijela kolona vojenských aut a zaparkovali na návsi, byl takový hezký jarní den, tak ti vojáci kluci, všichni v poustkách na sluníčku, tam u Hlaváčů se slunili, vyhřívali a my jako kluci mezi nimi, a oni už měli z nás srandu, to jsme navazovali takový ty kontakty, to ještě jsme nebyli poznamenaní válkou ani my, ani oni. To jsme se s nimi normálně kamarádili a oni z nás měli legraci.*“⁷² Wehrmacht obcí jen projel. V týž den byli rateničtí funkcionáři KSČ zatčeni a odvezeni na Pankrác. Obec byla podřízena nacistické okupační správě, ze školy bylo odstraněno všechno, co připomínalo první československou republiku a její představitele. Z knihovny byly vyřazeny knihy s protiněmeckým zaměřením.

Vzhledem k tomu, že v obci žilo mnoho chudých rolníků a dělníků, odešlo jich po vzniku protektorátu mnoho do Německa za prací.⁷³ Reagovali tak na vysokou německou poptávku po českých pracovnících ať už v protektorátu, či přímo v Říši. Například za první tři měsíce okupace nezaměstnanost v protektorátu klesla o přibližně 80 % (z 92 000 na 17 000 nezaměstnaných).⁷⁴ „*Byli tu lidi, kteří odešli dobrovolně do Německa za prací, protože tam měli lepší podmínky. Když přišel Hitler, tak vyhlásil směnný kurz deset korun za jednu marku a že kvalifikovaní pracovníci mohou odejít do Německa za prací, že tam budou vítány.*“⁷⁵ Příkladem může být Karel Pokorný, který se v květnu 1939 přihlásil v náboru na práci v Kielu a s dalšími devíti ratenickými občany odcestoval do Německa, kde pracoval až do poloviny roku 1942. Pochvaloval si přitom dobrý plat.⁷⁶ Brzy po návratu byl ale nuceně nasazen. Nucené nasazení se ostatně dotklo řady obyvatel obce. Zážitky ze svého pracovního nasazení v Německu a pohraničí zachytil Karel Pokorný s odstupem ve svých memoárech *Z mého života*.

71 K. POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (2. díl)*, s. 18.

72 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

73 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 146.

74 Marie MICHLOVÁ, *PROTENTOKRÁT aneb česká každodennost 1939–1945*, Řitka 2012, s. 63.

75 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

76 Karel POKORNÝ, *Z mého života* (rukopis), 1990.

Drobné projevy odporu

Do konce války v obci nejspíše výrazné odbojové hnutí nebylo. Různé odbojové skupiny se ale v oblasti vyskytovaly. V Pečkách, Přnově-Předhradí a Sokolči působily podskupiny poděbradské odbojové organizace Uher-Šíma 777, založené roku 1943. Skupina byla pomocí vysílačky v kontaktu s Londýnem a vyráběla i vlastní výbušniny.⁷⁷ Gestapo její většinu zlikvidovalo v lednu 1945. V sousedních Cerhenicích v letech 1941–1944 existovala pobočka skupiny Hasičský odboj (později součást Rady tří) a do odboje se zde zapojila například tehdejší majitelka velkostatku Anna Rývová.⁷⁸

O žádných odbojových aktivitách v Ratenicích v prvních letech války se ale pamětníci nezmiňují, sami byli v té době ještě příliš mladí. Jeden z narátorů, kterému však bylo na konci války 12 let, svůj pohled shrnul následujícím způsobem: „*Odboj byl viditelný jedině v tom, že se zabíjela načerno prasata, nenahlašoval se plný stav slepic a drůbeže, zkrátka takhle se snažili ti okupační moc ošudit. Cizí rozhlas se poslouchal bez problémů. Otec si nechal zhotovit rádio speciálně na to, aby dobře slyšel Londýn, přitom stačilo přehodit páčkou a už mluvila Praha. [...] Myslel si, že by na to Němci nepřišli. Na knoflíku u rádia ale opravdu visela červená cedulka: „Pamatuj, že poslouchání cizího rozhlasu se trestá i smrtí.“*“⁷⁹ Poslouchání západního rozhlasu bylo v protektorátu vskutku velmi rozšířené.⁸⁰ Podvádění při odvodu kontribucí si však podle všeho vyžádalo jednu oběť. Dle obecní kroniky byl roku 1942 zatčen ratenický občan, dělník a bývalý ruský legionář Josef Poula. Poula byl odveden do Kutné Hory a později převezen do Říše.⁸¹ Dne 1. září 1943 Josef Poula zemřel v německém pracovním táboře.⁸² Příčina jeho zatčení nebyla dosud spolehlivě objasněna, ale pravděpodobně souvisela s kontribucemi. Karel Chrastný ji v kronice popsal takto: „*Důvody jeho zatčení se různě komentují, že prý udával některé zdejší občany za nedovolený prodej, jest jen záhadou, že právě byl...*“⁸³ (dále je záznam nečitelný) Nejrozsáhlejší informaci nám k tomuto případu podal jeden z narátorů: „*Slyšel jsem případ, ale to nechci jmenovat, já jsem to od svých rodičů ani nijak neslyšel, ale z druhé ruky jsem slyšel, že tu byl jeden, který poslal udání na starostu a některý lidi, že kryjou tyhle ty černoty atd., a prý na to sám doplatil, protože Němci přijeli a spíš věřili tomu starostovi a obecnímu zastupitelstvu tehdejšímu, že oni jsou ty, kteří pro blaho Říše dělají,*

77 Michal PLAVEC, *Poslední rok války na Nymbursku*, Brno 2005, s. 30.

78 Břetislav DITRYCH, *Co se stalo v Cerhenicích*, Cerhenice 2006, s. 133.

79 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

80 M. MICHLOVÁ, *PROTENTOKRÁT aneb česká každodennost 1939–1945*, s. 24.

81 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 150.

82 Tamtéž, s. 152.

83 Tamtéž, s. 150.

co mohou, a že tohle to udání je nepravda a šlendrián. A ty Němci si ho odvezli a víckrát se nevrátil.⁸⁴ Velmi podobně příčiny Poulova zatčení popsal v osobním rozhovoru i pan Karel Pokorný: „Poula byl legionář, jenže ve válce, přišlo se na něj, udával lidi. Poula. To na něj prasklo po válce. Děda se s ním kamarádil, byli legionáři, a teď povídá: ‚Ježíšmarja, co to ten Poula provedl?‘ Němci ho dali do tábora v Pardubicích a nějak ho zlikvidovali. [...] Děda pak říkal: ‚Já tomu nevěřím, to na něj musel někdo nahrát.‘ Protože Poula neměl rád toho Šnajberka [tehdejšího starostu obce, pozn. aut.].⁸⁵

Výpovědi narátorů obsahují řadu příběhů spojených s obtížným každodenním získáváním jídla a nedostatkových komodit, například mouky a oleje. Odpovídalo to obecní situaci na protektorátním venkově, kde „zemědělcům zbývalo jen tolik potravin, aby přežili, to, co schovali, mohli ilegálně prodat nebo dát příbuzným z města, kteří využívali různých triků, aby jim potraviny nevzali na nádraží.“⁸⁶ V této souvislosti je narátory opakovaně zmiňován mlynář z Křížova mlýna v Pečkách, který lidem často tajně mlel mouku: „Dobrodinec pro lidi byl pečecký pan Bělovský. [...] On měl známost s pečeckým Křížem – Křížův mlejní! A ten mlel na svoje triko. Měl zákaz mlet a semlel tomu panu Bělovskému vždycky. S obtížema, ale jednou, [...] pan Bělovský byl svědkem naší svatby a říkal, že měl jednou hroznej strach. Měl od Kříže semletou mouku pro lidi a Němci tehdy v Pečkách udělali kontroly. On nemohl domů a celou tu dobu, nevím jaký čas, jezdil po Pečkách.“⁸⁷

V řadě rozhovorů se také často objevuje motiv pašování potravin a všudypřítomných kontrol (například na nádražích).

Učitel Blahoslav Forman

Část vzpomínek narátorů na období druhé světové války se vztahovala k působení jejich oblíbeného učitele na ratenické škole Blahoslava Formana. Tento muž se narodil do evangelické rodiny Formanových, pocházejících z Čáslavi. Vyučoval v Čáslavi, Chotěšicích, Skochovicích, Sokolči a Běrunicích, odkud odešel do Ratenic, kde žil v podnájmu na statku č.p. 8, patřícím evangelické rodině Hlaváčových. S Hlaváčovými Forman udržoval velmi přátelské vztahy, i v pozdější době se navštěvovali a korespondovali si. Za Formanem do Ratenic o prázdninách jezdili jeho bratři Pavel a Miloš – první se později stal malířem a druhý filmovým režisérem. „Já vám mohu říci především to, jak pan učitel

84 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Luďkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

85 Soukromý archiv autora, zápis ze setkání s Karlem Pokorným v Ústí nad Labem ze dne 9. prosince 2012.

86 M. MICHLOVÁ, *PROTENTOKRÁT aneb česká každodennost 1939–1945*, s. 88.

87 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Luďkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Vlastou Kolářovou ve Velimi dne 10. února 2013.

Blahoslav Forman přišel k nám do Ratenic. Byl tehdy hodně mladý, bylo mu teprve 23 let, ale už tehdy jsme si uvědomili, že máme dobrého učitele. On to byl nejenom učitel, ale i velký vlastenec. [...] Formanovi rodiče byli politicky aktivní, takže se stalo, že byli odvezeni do koncentračního tábora, kde zahynuli. Pan učitel se stal takovým pěstounem svého bratra Miloše Formana, kterého také vozil do Ratenic. Jemu bylo tenkrát osm let. Vždyť to byl rok 1940. [...] Umělecké sklony ale byly vidět v celé jejich rodině. [...] Jeho bratr Pavel Forman byl akademický malíř.⁸⁸ Rodina Hlaváčova a některé ratenické děti rovněž navštívily domov Blahoslava Formana v Čáslavi a rodinný penzion Rut ve Starých Splavech. „On nás pozval už po škole, že můžeme jet jakoby na dovolenou k jeho bratrovi na Splavy, on tam měl restauraci, a přitom my jsme tam byly, oni tam měli jeden, dva baráky vedle sebe, v jednom se vařilo a v druhém se bydlelo přes víkend, a my jsme tam myly nádobí. Když se umylo nádobí, tak se šlo k jezeru. A oni bydleli naproti v lese, ten Pavel. Ale hlavně ten Blahoslav to zprostředkoval. Byla jsem tam týden, byla jsem tam já, Boža Němcová, sestřenice, a Milka Marušková, myslím že i Olina Chládová, že jsme tam byly čtyři.“⁸⁹

Blahoslav Forman v obci prožil větší část války, jeho rodina byla nacistickým režimem tvrdě postižena. Blahoslav Forman, sám mj. působící v odboji, své protinacistické postoje neskrýval ani ve výuce. Dokládají to vzpomínky pamětníků, kteří například uvedli, že s nimi Forman zpíval vlastenecké písně, což bylo za protektorátu zakázáno. (Školy dokonce nesměly také jezdit na výlety do míst spjatých s českou historií – třeba na horu Říp.): „Za okupace pořádal besídky svých žáků, na kterých byly recitovány básně takové, které by byly z hlediska Němců závadné. Mě požádal, protože věděl, že hraji na housle, abych tam hrál písničky jako od Karla Hašlera – Ta naše písnička česká, Čechy krásné, Čechy mé a takové písně, které byly zabarvené, ze kterých číselo vlastenectví.“⁹⁰ Faktem je, že za protektorátu byly zakázány písně vyjadřující národní myšlenky.⁹¹

Přesvědčení narátorů o zapojení Blahoslava Formana do odbojové činnosti potvrzuje také publikace pečeckého odbojáře Vladislava Zalabáka: „Kromě toho měl styk spojení s Čáslavskem Vlad. Zalabák přes Blázu Formana, který pocházel z Čáslavi a učil na škole v blízké obci Ratenicích. S nimi spolupracoval i František Veselý z Ratenic. [...] Rodina Blázi Formana byla během okupace persekvována. Byl velmi citlivým, čestným a odpovědným vlastencem, který nikdy nesklonil hlavu před agresivními nacisty, proti nimž bojoval celým svým srdcem. Teprve po osvobození bylo z části zjištěno, že spolupráce pečecké organizace

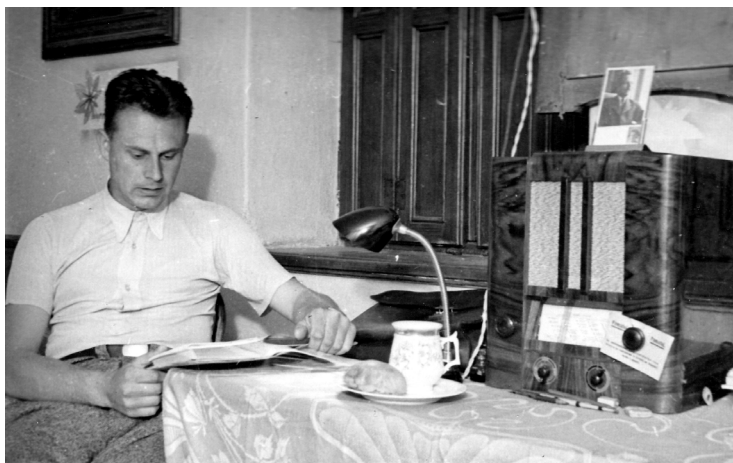
88 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

89 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ivanou Jirků a Alicí Šmejkalovou s Vlastou Faltovou v Ratenicích v červnu 2013.

90 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

91 M. MICHLOVÁ, *PROTENTOKRÁT aneb česká každodennost 1939–1945*, s. 43.

s Čáslavskem a Železnými horami byla oblastí, kde bylo ukrýváno několik sovětských a jiných zajatců.⁹²

Ratenickým učitelem byl Blahoslav Forman až do počátku roku 1944, pak ho úřad práce přidělil do továrny v Hedvíkově u Čáslavi, kam nastoupil koncem března a pracoval tam v laboratoři.⁹³ Kontakt s Ratenicemi neztratil ani v poválečných letech. Roku 1960 však, se třemi svými žáky, tragicky zemřel během školního výletu v Nízkých Tatrách.⁹⁴

Farář Msgre. P. Vladimír Jeřábek

Zajímavou osobností spojenou s druhoválečnou historií Ratenic byl Vladimír Jeřábek, který byl jmenován ratenickým farářem po skandálu svého předchůdce Bedřicha Mráze, který v lednu 1921 „opustil kněžské povolání a oženil se s bohatou místní vdovou Sixtovou z č.p. 22“.⁹⁵ Jeřábek byl aktivním členem lidové strany, za kterou byl v komunálních volbách roku 1923 zvolen do obecního zastupitelstva.⁹⁶ Brzy se stal jedním z aktérů střetů konzervativně a levicově založených obyvatel obce. Například roku 1924 vydal společně s Josefem Folbergerem z národně-socialistické strany leták, v kterém kritizovali, že v Ratenicích „rozmáhá se kvapně duch pokrokářský a volnomyšlenkářství“. Leták vyvolal nejen kritický komentář *Poděbradských novin*, ale i soudní spor, který musel projednat soud v Kutné Hoře.⁹⁷

92 Vladislav ZALABÁK, *Pečecko v boji za svobodu*, Pečky 1979, s. 229.

93 Karel POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (3. díl)*, Ratenice 1984, s. 3.

94 K okolnostem smrti Blahoslava Formana viz Roman KALISKÝ, *Dlouhá cesta*, Praha 1962, s. 170–181.

95 K. POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (2. díl)*, s. 27.

96 K. POKORNÝ, *Ratenice po roce 1918*, s. 103.

97 K. POKORNÝ, *Dějiny kostela sv. Jakuba Většího*, Ústí nad Labem 1987, s. 50.

K jinému konfliktu došlo roku 1931, kdy se novým učitelem stal Jaroslav Procházka, příznivec husitů, zaměřený kriticky vůči katolické církvi. Ve stejné době Jeřábek na škole učil náboženství. Jednoho dne Procházka sejmul ze zdi v učebně krucifix a nahradil ho portrétem Jana Husa. Pobouřený Jeřábek školu okamžitě opustil a incident vyšetřoval i školní inspektor. „Učitel Procházka byl Žižkův ctitel. Jednou přinesl Alšův obraz, je známý, jak tam je s palcátem. Vpředu byl vždycky pověšený kříž, Procházka se podíval, rozhlédl se a pro sebe si nahlas říkal: ‚No tohle. Já to nějak předělám.‘ Vzal ten kříž, dal ho stranou a dopředu pověsil obraz toho Žižky. Přišel farář na náboženství, vstali jsme a modlili jsme se otčenáš. On také vstal, modlil se a teď se na to podíval a začal: ‚Jejej, fuj, fuj!‘ a utekl. Samo sebou, že mezi ním a učitelem byl velký konflikt, ale škola i vesnice stály za Procházkou. Byl to učitel, který naučil.“⁹⁸ Petici za Procházkovo setrvání učitelem tehdy podepsalo 135 obyvatel, přesto byl Procházka přeložen do Slovice.⁹⁹

Vzpomínky narátorů ale poukázaly na další dosud neznámé stránky osobnosti faráře Jeřábka. Jeden z narátorů zdůrazňoval jeho hudební nadání, jiná narátorka zase zmínila, že několik obyvatel obce Jeřábek inspiroval k zasvěcení životu církvi a sám je rovněž finančně podporoval: „Monsignor Jeřábek pomáhal lidem na studiích. Josef Sršeň byl farářem u Českého Brodu, pak dal na studia Zelenýho a potom tam byl doktor Antonín, který byl v Pečkách farářem a který pak unikl Němcům. [...] Kluci ministrovali, ponejvíce bratr Rosti, který byl v Pečkách knězem, mladší se jmenoval Pepa Zelený a ministroval hodně. Hoši se střídali a byli ponejvíce z katolických rodin. Pepa vedl, i když bylo poděkování, koledování na Velikonoce, a když vykoledovali, tak se u kříže před kostelem modlili a Pepa to opět vedl. Ten vše znal.“¹⁰⁰

Narátory byla v případě faráře Jeřábka zmiňována rovněž jeho určitá prchlivost a náchyllost k alkoholu: „On občas jezdil na kole do Peček. Byla tam totiž drogerie, kde prodával materialista Votava, a on si tam jezdil vypíjet kořalku. Družil se s místním pobudou, který tvrdil, že byl jeho spolužák. Asi byl, ale on tam chodil, protože chlastal s ním. A zpátky jsem monsignora potkával, když jsem šel s houslema do Peček. Obvykle jsem ho potkával u Křížova mlýna. Odehrávalo se toto. K mlýnu jel monsignore od škarpy ke škarpe, tam seskočil z kola, zatáčku vyšel s kolem pěšky a pak nasedl ‚na špačka‘ a ne jinak. A zase takovým způsobem, přičemž si povídal. Jednou jsem ho slyšel, že si povídal: ‚Ten kostelíček se v Ratenicích tak pěkně vyjímá!‘“¹⁰¹

98 Soukromý archiv autora, zápis ze setkání s Karlem Pokorným v Ústí nad Labem ze dne 9. prosince 2012.

99 K. POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (2. díl)*, s. 30.

100 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Vlastou Kolářovou ve Velimi dne 10. února 2013.

101 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

Ve svém vyprávění o době válečné však také dva z narátorů hovořili o Jeřábkových vlasteneckých postojích, které dával veřejně najevo ve svých kázáních: „*Monsignor Jeřábek byl takovej vlastenec, že nevím, nevím, jestli by se dočkal konce války. On se nebál! On tak zaujatě mluvil! Tenkrát vím, že při mši řekl: ‚Napoleon taky nevyhrál válku!‘*“¹⁰² Jeřábek byl také znám svým odporem vůči vyvěšování německých nápisů v obci, jež neměla německou menšinu: „*Musím ale říct, že on byl slušný člověk. Byl to také vlastenec. Tenkrát v té době měl mít na faře německý nápis ‚Pfarramt‘ a to on nechtěl a také to tam za něho nebylo.*“¹⁰³

Konce války se Vladimír Jeřábek nedožil. Zemřel roku 1943, což okomentovala i obecní kronika: „*V květnu na to rozloučila se obec s Msgr. Vladimírem Jeřábkem, zdejším farářem, vlastencem, který v poslední době netěšil se důvěře protektorátních úřadů.*“¹⁰⁴ Jeřábkova pohřbu se vprostřed války zúčastnily stovky lidí a byl fotograficky velice dobře zdokumentován. Faru pak nějaký čas vedl starý farář Karel Svoboda. Když odešel do důchodu, zůstala fara dlouho neobsazena a roku 1952 byla adaptována na školu.¹⁰⁵

102 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Vlastou Kolářovou ve Velimi dne 10. února 2013.

103 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

104 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 149.

105 K. POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (2. díl)*, s. 26.

Pekař Josef Maroušek

Zvláště rozporuplné vzpomínky na každodennost v protektorátu se vztahovaly k postavě ratenického pekaře Josefa Marouška. V několika vyprávěních na něj bylo vzpomínáno jako na dobrého člověka, u kterého lidé ve třicátých a čtyřicátých letech pekli chléb a svačební koláče. Řada pamětníků nezávisle na sobě uvedla, že pekař Maroušek jim pak za války pomohl tím, že jim pekl chleba i bez potravinových lístků. „Maroušek pekl, na rozdíl od ostatních měl pekárnu. Zadělal se v díži chleba, po celou válku, a tam jsme mu na ošatkách nalepili štítek se jménem a ten se lepil moukou a vodou. [...] Na rozdíl od ostatních, jen Maroušek pekl a zásoboval celou válku lidi chlebem. I bez lístků. Sice do něj dával brambory, ale kupovali ho ti, kteří měli v rajchu děti a ten jim došel. Pomáhal i lidem ve válce, ten chleba, ať třeba později říkali, že on inklinoval k Němcům. Ale on byl z té oblasti přistěhován, dalo by se říct, že to byl domorodec ze Sudet. Nikoho neudal, nikoho neobvinil, ale dost lidí říkalo, že... Nesudme, nebudeme souzeni.“¹⁰⁶

106 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Vlastou Kolářovou ve Velimi dne 10. února 2013.

Ovšem dle obecní kroniky byl po válce Maroušek v rámci retribucí zatčen „pro vyvěšení čistě německé firmy na svém domě (Marouschek) a pro intimní styk s důstojníkem ? okupační armády.“¹⁰⁷ Už samotný otazník v zápise kronikáře vyvolává určité pochybnosti, zda nešlo o projev poválečného vyřizování účtů. Například dvojjazyčné nápisy byly za protektorátu povinné.¹⁰⁸ K celé věci se například vrátil narátor pan Katrnoška: „Bydleli tam také Marouškovi a tenkrát bylo velké pozdvižení, když oni se přejmenovali jako Marouschek. No, ale oni to nebyli špatní lidé, to se nedá říct. Nic protistátního určitě neudělali, ale bohužel tím, že se takhle přejmenovali, tak to lidé vzali tak, že kolaborovali, což pravda nebyla. [...] Totiž on si ho změnil, protože jeho bratr byl jako Němec, myslím ve vojsku. Myslím, že to udělal spíše z nějakých obranných důvodů. Že to nemyslel vůbec nějak zle a podle toho jsem to posuzoval. [...] Já bych řekl, že byli šikanováni většinou neprávem, že to byli jinak solidní lidi.“¹⁰⁹ Podobné zdůvodnění nabízí i výpověď jiné narátorky: „To je pravda. To tam měl na firmě a o pouti přijel jeho příbuzný v důstojnické uniformě a producovali se po městě. Pak mu to lidi zazlivali. On snad Maroušek nebyl zlý, ani jeho žena. Ale tohle jsou fakta.“¹¹⁰ Podobně výpověď pana Gallera hovoří o poněmčeném jménu na vývěšním štítě pekárny a návštěvě německého důstojníka, pan Galler ale uvádí poněkud jiné souvislosti. Josef Maroušek dle jeho vyprávění do obce přišel z pohraničí i s německou manželkou a právě její bratr, důstojník a pilot Luftwaffe, byl onou osobou, kterou za války po obci provázel. „Byla tady nějaká rodina Maroušková a jezdil sem paní Marouškové bratr, který byl válečný hrdina, letec, kulhal, několikrát ho asi sestřelili. Měli syna Jostu, který za války, protože měl strejdu u Luftwaffe, byl na něj samozřejmě hrdej. On byl Messerschmitt a my jsme byli zase spitfiry a na sokolišti jsme vždycky lítali s roztáženými rukama a hráli si na letecké souboje. Chudák Josta musel vždycky utéct domů přes zed, protože jsme se na něj sesypali moc. Ne ve zlém, zkrátka, byl to Němec.“¹¹¹ Kromě poněmčení názvu živnosti a návštěvu švagra se zatím neobjevila další „provinění“ pekaře Marouška, která by zavdávala příčinu k poválečnému postihu.

107 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 160.

108 M. MICHLOVÁ, *PROTENTOKRÁT aneb česká každodennost 1939–1945*, s. 71.

109 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

110 Soukromý archiv autora, rozhovor vedeným Michalem Loučem, Petrou Čáslavovou a Lucií Volákovou s Jaroslavou Řehákovou v Pardubicích dne 21. dubna 2013.

111 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Luděkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

Holokaust

Rasová politika nacistického Německa krutě zasáhla do života obce i v případě Ratenic. Nepříliš známou kapitolou obce byl osud židovské rodiny Lustigových. Letmá zmínka o této rodině jedním z místních obyvatel členy spolku přiměla k zařazení holokaustu jako jednoho z výzkumných témat komunitního projektu. Berta, Ota a Josef Lustigovi byli dne 9. června 1942 transporty AAc, č. 299 a č. 300 deportováni do Terezína. Berta byla poté zavražděna v Treblince, Ota v Trawnících a Josef zemřel nedlouho po válce, protože jeho zdraví bylo podlomeno pobytem v koncentračním táboře. Všichni narátoři byli později na tuto rodinu dotazováni, většinou však věděli jen to, že za války zmizela. Pouze výjimečně se objevil drobný, zpřesňující detail: „*Ano, Lustigovi tam bydleli. To byl Ota Lustig a jeho matka Berta Lustigová. [...] Já jsem Lustiga viděl, jak chodil nakupovat. Blízcí jsme si moc nebyli, protože já jsem byl tenkrát kluk. Ale pak jsem ho viděl, jak chodil již se žlutou hvězdou, a pak se ztratil a oba bohužel skončili v koncentráku.*“¹¹² Jedna narátorka byla jako dívka přítomna deportaci paní Lustigové: „*Nevymizí mi ale z hlavy, když jsem šla dolů do krámu a nakládali Lustigovi. Když Němci přijeli a na to auto nakládali starou babičku, ona nemohla, i s tím křeslem ji nakládali na vůz. To vidím jako dnes.*“¹¹³ Naopak narátor pan Pokorný vyprávěl o běžném životě Lustigových: „*Měla dva syny. Jeden se jmenoval Ota a druhý Josef. Josef se odstěhoval do Prahy, byl vyučený řezníkem a dělal na jatkách. Vzal si křesťanku a později proto nešel do koncentráku, to šla Berta s Otou. Jak si to útržkovitě pamatují, tak tam bydleli Lustigovi. Číslo devět. Starý Lustig se rád napil a vím, že vždycky chodil domů a ona mu zamkla. Říkal jí: ‚Bertinko, otevři svému Rudolfovi.‘ A ona ho potom pustila. Oni byli židovská rodina. Je zajímavé, že Židi nepili a byli velmi šetrní. On ale byl Lustig takovou výjimkou. Chodil do Peček, jeden krok dopředu a druhý dozadu. No nebyl sám.*“¹¹⁴

Na památku těchto obyvatel byly roku 2012 do obecního chodníku zasazeny tzv. kameny zmizelých („Stolpersteine“).

Heydrichiáda a založení kuratoria

Do vzpomínek narátorů se výrazně zapsalo období po spáchání atentátu na zastupujícího říšského protektora Reynharda Heydricha. V obci byly vyvěšovány seznamy po-

112 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

113 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Petrou Čáslavovou, Ivanou Jirků a Michalem Loučem s Marií Zvířecí v Ratenicích dne 12. května 2013.

114 Soukromý archiv autora, zápis ze setkání s Karlem Pokorným v Ústí nad Labem ze dne 9. prosince 2012.

pravených: „*Za heydrichiády tady byla vývěsní tabule, byla o něco blíže k šupárně. Na ní byly vyvěšovány červené plakáty se seznamy popravených.*“¹¹⁵ Okrajově sem dolehlo i rozsáhlé pátrání po pachatelích: „*Pak byla ještě jedna taková špatná doba. Bylo to v období, kdy byl spáchán atentát na Heydricha. Po staveních chodil četník z Peček, ukazoval kolo a ptal se, jestli to kolo lidi neviděli. Ptal se děti i mě se ptal, bylo třeba držet pusy.*“¹¹⁶ Patrně nejemotivnější vzpomínku na toto období měla narátorka, jejíž otec si pro svůj slovenský původ za života v obci vytrpěl řadu posměšků a ústrků: „*Když udělali atentát na Heydricha, Němci chodili a legitimovali lidi. Tady byl nějaký pan Vít, můj tatínek byl Slovák a jel z práce, oni je legitimovali a Vít říkal: ‚Toho si seberte, toho si seberte, to je Slovák!‘ Jenže se popletl. Tatínek vytáhl svou pracovní knížku a cizinecký pas. V pracovní knížce měl napsáno, že byl v Praze-Libni vaříč barev a laků, tu továrnu měli zabranou Němci. Když to zjistili, zasalutovali mu a pustili ho. [...] Neměli jsme hezké vzpomínky. Tatínek tenkrát přišel a byl z toho nešťastný.*“¹¹⁷

Den po atentátu na Heydricha bylo zřízeno Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě,¹¹⁸ jehož pobočka vznikla také v Ratenicích. V čele okresního kuratoria mládeže stanul ratenický rodák Josef Chalupa: „*Stojí za zmínku, že z naší obce p. Josef Chalupa byl ustanoven jako přidělenec tohoto kuratoria při okresním úřadě v Poděbradech a v Nymburce. Uniforma mu pěkně sluší.*“¹¹⁹ K činnosti kuratoria se kronika vrací ještě jednou, a to konstatováním rozkladu jeho činnosti v roce 1944: „*Sportovní klub musel zanechat činnosti a kuratorium mládeže, tomu dal poslední ránu Chalupa Josef, takto okresní přidělenec, svým chováním, takže mládež se nařízených cvičení nezúčastňovala, neboť prý dotyčný i fackováním zjednatí si chtěl autoritu.*“¹²⁰

Sám Josef Chalupa se s úpadkem organizace a nekázní mladých těžce smířoval. V odborné literatuře je hojně citována ukázka z jeho zprávy ze setkání studentů s prezidentem Háchou na Pražském hradě na začátku prosince 1943: „*Již během nástupu jsem pozoroval žalostné zjevy. Profesoři nevěnovali pořádku vůbec žádnou pozornost. Sedmá třída reálného gymnázia ve Vršovicích nastoupila s deštníky zavěšenými na ramena. Jiná třída nesla klobouky dnem vzhůru jako talíře. Když měli zpívat, dělali poznámky: Nechceme zpívat, nechceme pochodovat. Poměry mezi mládeží byly nemožné a stísnující. Mu-*

115 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

116 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

117 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Petrou Čáslavovou, Ivanou Jirků a Michalem Loučem s Marií Zvířecí v Ratenicích dne 12. května 2013.

118 M. MICHLOVÁ, *PROTENTOKRÁT aneb česká každodennost 1939–1945*, s. 52.

119 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 150.

120 Tamtéž, s. 155.

sel jsem bohužel zjistit, že jde o téměř organizovanou a hluboce zakořeněnou recesi, jíž se účastnilo dobrých 60–70 % žáků. Na instruktory se volalo: Co si ten vůl v uniformě dovoluje. Děti se praly, jeden student se procházel s nalepeným plnovousem... Byl ještě čas říci lidem, že při objevení státního prezidenta musí jásat a zdravít pravicí, ale neodvážil jsem se toho, abych nezesměšnil árijský pozdrav.¹²¹

K tomuto tématu se vztahuje rovněž vzpomínka jednoho z narátorů, který na cvičení kuratoria docházel: „V Ratenicích bylo založeno také kuratorium. Museli jsme do něj chodit s bratrem, a nám to bylo protivné, protože nešlo jen o cvičení, ale i o ty besedy, na kterých byly vždy rozebírány úspěchy Velkoněmecké říše. Nás to s bratrem přestalo bavit a bylo zle. Hned byli rodiče interpelováni, že jinak bude zle, a pak to nějak zmizelo.“¹²² Uvedená vzpomínka reflektuje jak poslání kuratoria jako organizace vštěpující mládeži nacistickou ideologii, tak i fakt, že se činnost kuratoria obecně minula účinkem.¹²³ Neméně zajímavým tématem by bylo rovněž sledování dalších osudů Josefa Chalupy, který dle vyprávění narátorů po válce odešel do pohraničí: „V Ratenicích to vedl nějaký Pepíček Chalupa. Rateňák. To byla taková figura, on tehdy za okupace chodil oblečený do vojenské uniformy, měl na boku takový mečík. [...] Co se s ním stalo? Stal se členem československé komunistické strany. [...] Potom zmizel do pohraničí a už v Ratenicích nebyl. Tam otočilo hodně lidí, kteří byli předtím namočení a najednou jsme tedy koukali, kam až se dostali.“¹²⁴ Dle výpovědi jiného narátora byl Chalupa v rámci retribuční odsouzen na jeden rok a později se v pohraničí stal národním správcem.¹²⁵ Od narátorů pochází také zjištění, že z obce pocházel normalizační ministr spojů Vlastimil Chalupa. Jeho příbuzenské vazby na Josefa Chalupu se dosud nepodařilo ověřit.

Blížící se konec války

Ve svém vyprávění se narátoři věnovali zejména posledním dvěma válečným letům. Je to pochopitelné, protože válečné události začaly bezprostředně zasahovat do života obce. Protektorát byl do počátku roku 1945 hlubokým týlem a v okolí obce nebylo moc německých jednotek. Německo se již bránilo s vědomím nezadržitelné porážky, válka byla skutečně totální. Po prolomení německé fronty ve Slezsku v únoru 1945 do Polabí ustupovaly

121 Tomáš PASÁK, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999, s. 357.

122 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

123 M. MICHLOVÁ, *PROTENTOKRÁT aneb česká každodennost 1939–1945*, s. 53.

124 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

125 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

německé jednotky, aby vytvořily novou obrannou linii. Před sebou tlačily bezpočet německých uprchlíků.¹²⁶

Narůstala rovněž intenzita operací spojeneckého letectva. Narátor Pavel Boháč byl do Ratenic koncem války poslán rodinou, protože na Prahu dolehlo několik náletů. Nálety byly dle jeho svědectví opravdu slyšet až v Ratenicích.¹²⁷ Protektorát byl skutečně bombardován až v závěru války. Jeden z náletů zaznamenala i obecní kronika: „*O květné neděli pak nálet na Prahu zanechal i zde velké zděšení a nechť k práci vůbec. Z hranic za nočních večerů směrem přes Poděbrady a Nymburk slyšeti bylo silné výbuchy a ohnivé záře. To ruská armáda postupovala za utíkající armádou německou.*“¹²⁸ Jak uvedl Jaroslav Galler, od roku 1944 byla výuka ve škole často přerušována kvůli riziku náletu. V okolí obce s frekventovanou železniční tratí operovala často spojenecká letadla: „*Objevili se také kotláři, to byli stíhači, kteří volně prolétávali nad územím protektorátu a hledali si cíle. Nejvhodnější cíle pro ně byly lokomotivy a vlaky, aby tu dopravu těm Němcům znemožňovali. Toho jsem byl jednou přímým svědkem, že jsem šel odpoledne z houslí a oni přiletěli ve směru od Plaňan. Bylo jich osm, létaly takové drobné skupinky. No a čtyři letěli dál a čtyři letěli sem, protože na ně začal nějaký vlak střílet od Peček. Tehdejší vojenské vlaky jezdily ozbrojené, měly na přídí a na zádi protiletadlový vagón s kanónem nebo se čtyřčetem. Nějaký divoch po nich začal střílet, oni zatočili a letíc směrem od Cerhenic rozstříleli lokomotivu, která stála na konci nádraží u návěstidel směrem na Prahu. To jsem sledoval od mlýna z příkopu. Viděl jsem krásně zblízka ty piloty v kabinách. No a hned jsme tam všichni kluci z dolejška Peček, já mezi nimi, běželi, abysme se podívali, jak to s tou lokomotivou vypadá. Stála tam rozstřílená, voda z ní tekla a pára syčela.*“¹²⁹ Hloubkaři strojevůdce obvykle varovali, aby stihl odpojit lokomotivu a poodjet od vagónů s lidmi. Jejich útoky si přesto vyžádaly nemálo obětí. V širším okolí Ratenic měl nejvíce obětí 28. prosince 1944 útok na osobní vlak číslo 805 jedoucí mezi Libicí nad Cidlinou a Velkým Osekem. Stíhací letoun P-51 Mustang nad vlakem přelétl, strojvedoucí se soupravou popojel za nádraží, než ale stihl lokomotivu odpojit, pilot dokončil obrat a jeho šest kulometů ráže 12,7 mm zasáhlo nejen lokomotivu, ale i několik vagónů. Zemřelo 26 osob a dalších 62 bylo zraněno.¹³⁰

V září roku 1944 se v obci odehrála jedna nečekaná návštěva, jejíž průběh popsal Karel Pokorný: „*V neděli 7. září 1944 přijeli na návštěvu do Ratenic dva němečtí důstojníci. Protože neznali česky, přivezli je lidé k řídicímu učiteli Božovskému, který ovládal*

126 M. PLAVEC, *Poslední rok války na Nymbursku*, s. 19.

127 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Pavlem Boháčem v Pečkách dne 27. března 2013.

128 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 156.

129 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

130 M. PLAVEC, *Poslední rok války na Nymbursku*, s. 14.

němčinu. Byli to poněmčelí potomci starého českého rodu, který sídlil v Ratenicích, otec se synem. V roce 1472 dostal jejich předek Jiřík Štylfríd z Ratenic od syna Jiřího z Poděbrad, Jindřicha staršího, panství Nová Ruda v Kladsku, kde tento rod žil do roku 1945. Oba dva důstojníci si prohlédli ratenský kostel a nejstarší část vsi. V rukou učitele Božovského zanechali vizitku s uvedením jména: Graf von Stillfried und Rattonitz, Generalmajor a. D., Berlin W. 30, Barbarossastrasse 42.¹³¹ Co oba muže přivedlo do Ratenic, nevíme. Jen několik dní před jejich příjezdem však skončila sovětská operace Bagration, která Rudé armádě otevřela cestu do Východního Pruska a Polska. Karlu Pokornému nebylo známo, kdo přesně oni potomci dávného ratenického šlechtického rodu byli. Nyní se však podařilo dohledat, že prvním byl generálmajor wehrmachtu Waldemar, hrabě von Stillfried und Rattonitz (1877–1960) a druhým pak jeho syn Dieter (1914–1945), který na konci války padl v hodnosti kapitána v Grossbockenheimu.¹³²

Svatokřížská brigáda

Ve vyprávění narátorů o konci války se dále vícekrát objevila zmínka o oddílu banderovců či vlasovců projíždějících obcí. „Ještě než přišli Němci, tak se sem nastěhovali, říkali jsme jim vlasovci, ale podle mě to vlasovci nebyli, spíš to byla Ukrajinská osvobozenecká armáda nebo něco takového, protože nosili polské uniformy, světle zelené, konfederatky, ty čtverhranný čepice ty důstojníci měli a sídlili tady takhle po barákách, různě, a ve škole taky.“¹³³ Tvrzení o průchodu vlasovců se vyskytla i u pamětníků v nedaleké Radimi. Dostupná literatura tato tvrzení zpochybnila, protože výrok pamětníka dobové realitě neodpovídal časově, ani prostorově – Ruská osvobozenecká armáda (tzv. vlasovci) se v květnu 1945 pohybovala k Praze ze zcela jiných směrů. Lapidárně věc shrnuje ratenický kronikář Karel Chrastný: „Za poznámku stojí, že v blízkém okolí uhnízдила se smečka vlasovců, tj. Rusů proradných, které německá vláda chtěla použití proti Rudé armádě. Byli v blízkých Chotuticích a v kouřimském okrese, rovněž i v naší obci několik dnů usadila se smečka proradných a ozbrojených Poláků, kteří rovněž k tomu účelu byli Němci trpění a z nich někteří i drze si počínali.“¹³⁴ Kdo byli oni „proradní Poláci“ plně nevysvětluje ani Karel

131 K. POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (3. díl)*, s. 3.

132 *Unbekannter Stammbaum*, Homepage des Familienverbandes (online), URL: <<http://www.stillfried.de/jupgrade/index.php/34-geschichte/allgemeing/73-unbekstammbaum>> [cit. 2014-09-06]; *Stillfried und Rattonitz, Waldemar Bolko Egon Julius Georg Graf von*, World War II Graves (online), URL: <<http://ww2gravestone.com/general/stillfried-und-rattonitz-waldemar-bolko-egon-julius-georg-graf-von>> [cit. 2014-09-06].

133 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

134 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 157.

Pokorný, který se omezil na to, že „[p]očátkem března 1945 byla školní budova zabrána pro vojsko, které bylo v obci ubytováno téměř celý týden. Byl to polský oddíl, který byl do německé armády zařazen pro zvláštní nasazení.“¹³⁵ Celou záležitost pomohly objasnit až další rozhovory.

Důležitým vodítkem byla zejména výpověď narátorky paní Řehákové, která vyprávěla o jednotce Poláků, kterou do jejich domu přišli ubytovat němečtí vojáci: „Jeden večer k nám přišli Němci. Byla jsem doma. Měli kožený bičík, pes šel po něm, a šli zabírat místnost pro vojsko. Pro jaké, jsem nevěděla. [...] Maminka slíbila tenhle první pokoj. Přijel tatínek, maminka mu to říkala a on na to: ‚Nic! Co oni tu mají co dělat?‘ Maminka na to: ‚Ježišmarja, ještě nás zavřou.‘ Tatínek tam šel a říkal: ‚Ty jim tu necháš i peřiny? Prokristapána!‘ Tak i ty peřiny musely pryč. [...] Druhý večer jsem přijela z Prahy z ordinace. Tady puška, tady puška, tam seděl vojáček a tatínek s ním švitořil. Sestra Věra s nimi také hovořila. Já si povídala: ‚Ježišmarja, to je nějaká změna! Nejdřív je vyhazuje, a teď s nimi mluví?‘ To byli, jak bych to řekla, on to ani tatínek nevěděl. Někteří byli obyčejní a jiní študovaní. Němec je nechal ozbrojené, ale nikam je nepustil. Oni nikam nemohli. Tatínek měl mapu Evropy, posunoval po ní špendlíkem, kde je Rudá armáda, kde se bojuje a oni mu zase ukazovali, kde všude byli. Tatínek z toho poznal, že on je Němec trpěl. Byli to Poláci. Tady měl panenku Čenstochovskou. Mše dělali u Semerádů, u nás ve stodole také dělali mši. Semerádovi je ale do baráku nepustili, museli spát na slámě. Já jsem z toho byla úplně okrnělá, že se tatínek nejdříve vzteká, a teď s nimi mluví. A oni to byli Poláci. Potom odtáhli a ani nevěděl kam. To nebyli vlasovci. [...] Byli od Němců trpění. Asi jim něco slibovali. Jak viděl tatínek, tak nic, pořád chodili dokola, a nic. Zůstali tu pár dní a pak odešli. Bylo to nějak na konci války.“¹³⁶ Tato vzpomínka obsáhla důležité poukazy na polskou národnost ubytovaných vojáků, pořádání mší a Pannu Marii Čenstochovskou, která, jak se vzápětí ukázalo, byla skutečně vyobrazena ve znaku oné jednotky. Obsáhlejší výpověď na toto téma poskytl rovněž narátor Jaroslav Galler: „Na konci války se tu objevili vlasovci. Přišla rota, nebo prapor vlasovců, ale myslím si, že to nebyli čistí vlasovci, ale spíše ta Ukrajinská osvobozená armáda. Byli to totiž římskí katolíci a každý večer měli na plácku před kostelem mši. Měli svého faráře, byli ubytováni ve škole a u lidí po barákách. Byli tu určitý čas a nějak v dubnu odešli. Říkali, že jdou na frontu k Ostravě a do Slezska. S lidmi se tu spřátelili, pamatují si jak sousedka, když ten její Michal odcházel, plakala a loučila se s ním. On jí také psal z té fronty a pak to ustalo, protože je asi zlikvidovali při nějaké ruské

135 K. POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (3. díl)*, s. 9.

136 Soukromý archiv autora, rozhovor vedeným Michalem Loučem, Petrou Čáslavovou a Lucíí Volákovou s Jaroslavou Řehákovou v Pardubicích dne 21. dubna 2013.

ofenzivě.¹³⁷ Další zajímavou vzpomínkou přispěl pan Boháč: „*To bylo asi v polovině dubna, zhruba, možná začátkem dubna, poněvadž bylo ještě chladno, do Ratenic se dostala polská armáda. Nevím, co to bylo za jednotku, ale bylo to tak. Pluk to nebyl, rota nebo jaký útvar. Ti totiž zase utíkali před Rusama, neutíkali před Němcema, a chtěli se dostat na západ. Víím, že ten velitel bydlel u matčina bratra [...]. Ti tam mohli být tak týden a pak zmizeli.*“¹³⁸ O této jednotce se nakonec zmínilo pět různých narátorů.

Jednoznačné identifikaci této polské jednotky, prošedší Ratenicemi, napomohl článek v denním tisku informující o osvobození koncentračního tábora v Holýšově u Plzně polskými partyzány ze Svatokřížské brigády.¹³⁹ Existence této jednotky u nás není obecně příliš známa.¹⁴⁰ *Svatokřížská brigáda (Brygada Świętokrzyska)* byla polovojenská organizace polského domácího odboje, která se na sklonku války ocitla na československém území. Brigáda vznikla v srpnu 1944 v prostoru Svatokřížských hor v blízkosti města Kielce z jednotek radikálně pravicové odštěpené frakce polské odbojové podzemní armády Národní ozbrojené síly (*Narodowe siły zbrojne, NSZ-ZJ*). Zbytek NSZ se spojil se Zemskou armádou (*Armia Krajowa*). Brigáda bojovala jak s německými vojsky, tak se sovětskými oddíly SMĚŘŠ, NKVD a komunistickými partyzány. V lednu 1945 brigáda v počtu necelého tisíce mužů ustoupila před postupující Rudou armádou do protektorátu a s německým souhlasem se v něm několik měsíců pohybovala. Jednotka se chtěla připojit k polské armádě na západní frontě. Pobyt v německém zázemí znamenal časté vyjednávání s německými orgány, které chtěly jednotku využít v boji proti Rudé armádě, což ona odmítala. Německá letadla ovšem dopravila do sovětského týlu několik výsadků členů brigády se zpravodajskými úkoly.¹⁴¹ Brigáda se ze Slezska pohybovala přes Starou Boleslav a Pečky do moravských Boskovic, kde její velení přehodnotilo své záměry a jednotka změnila směr svého putování na Plzeň, s cílem dostat se do kontaktu s americkou armádou. Několik dní před německou kapitulací brigáda osvobodila vězně z koncentračního tábora v Holýšově a byla Američany uznána za spojeneckou jednotku. Kvůli vyjednávání kompromisů s Němci ale bývá někdy jednotka podezřívána z kolaborace.

137 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

138 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Pavlem Boháčem v Pečkách dne 27. března 2013.

139 Luboš PALATA, *V Čechách osvobozovali i Poláci, z konce války ale radost neměli*, Lidové noviny (online), URL: <http://www.lidovky.cz/zapadni-cechy-osvobozovali-take-polaci-z-konce-valky-radost-nemeli-1d8-/zpravy-svet.aspx?c=A130509_113604_ln_zahranici_jv> [cit. 2013-08-09].

140 Více viz Jiří FRIEDL, *Svatokřížská brigáda NSZ v Československu: Hlášení čs. styčného důstojníka (červen–červenec 1945)*, Slovánský přehled 91, 2005, č. 2, s. 267–286.

141 Miroslav KRYL, *Síla naděje*, Soudobé dějiny 17, 2010, č. 4, s. 720.

O pobytu jednotky v Ratenicích se záhy podařilo dohledat záznam přímého účastníka – člena brigády Bolesława Kempy, který si do svého deníku zapsal: „*Odjíždíme ze Staré Boleslavi, míříme na jihovýchod, míjíme z východu Prahu a zastavujeme se v Bylanech, nevelké obci východně od Prahy. [...] Chlapci říkají, že máme jít stále stejným směrem až do Brna. Během pochodu nás budou mundúrovat. Máme z toho radost, protože kupříkladu já chodím úplně bez kalhot. 8. března okolo 10. hodiny opouštíme Bylany a pochodujeme jihovýchodním směrem, jdeme přes Klučov, Skramníky, Milčice, Velké Chvalovice, Pečky, Ratenice, zde se zdržujeme pravděpodobně na několikadenní přestávku. Naše skupina se ubytovává v soukromých domech, dostane se nám přinejmenším nějakého tepla a odpočinku. Češi se k nám chovají laskavě, znovu se sytíme českým národním pokrmem – plněnými knedlíky sypanými mákem. Neděle 11. března, stále jsme v Ratenicích. Dnes večer zřejmě odjedeme do Brna. Včera několik chlapců odjelo do Polska. Můj někdejší velitel také odjel. Náš vedoucí Wladek ‚Szczerba‘, ‚Bąk‘, ‚Lisowczyk‘ a další s námi po přistání mají navázat kontakt. Prosil jsem je, aby o mně dali doma vědět. Dnes ráno jsme byli v kostele a vrátili jsme se na oběd, který byl v duchu všech českých tradic, tzn. s knedlíky a buchtami (s mákem) a skvělým domácím pivem, v jehož výrobě jsou Češi mistry. Včera večer jsem byl v Pečkách v kině a na večeři. Češi tu žijí stejně jako Poláci v Generálním gouvernementu, možná o něco lépe. U nás si všichni nemohou dovolit pirohy z bílé mouky, a zde mají knedlíky a buchty v každé domácnosti. U bohatších hospodářů mají koláče a dorty první třídy, které by si sotvakdo u nás mohl dovolit. Takže zde v Čechách se to dá ještě vydržet.*“¹⁴²

Ačkoliv to obecní kronika vůbec neuvádí, Rateničtí patrně polské vojáky přijali dobře: „*To si pamatuji, [...] když táhli ti Poláci, celá řada Poláků, a bydleli, co je obecní úřad. Ti lepší, hlavní velitelé, v barácích. Vím, že Němcovi tady taky měli nějakého z Varšavy, až bude po válce po všem, že nás tam pozve. Byli tomu rádi, že jsme se k nim dobře chovali.*“¹⁴³

K historii *Svatokřížské brigády* a její protektorátní anabázi existuje řada pramenů a literatury v polském jazyce, dohledání podrobnějších informací vztahujících se k jejímu pobytu v Ratenicích a v okolí bude následovat.

Národní hosté

S prolomením obrany ve Slezsku v únoru 1945 se v oblasti začaly objevovat kolony německých uprchlíků z Východu, kterým se říkalo „národní hosté“. Tito uprchlíci se na Poděbradsku pohybovali od února 1945 až do konce války a v obci byli ubytováni nedlouho

142 Jan MARYN, *Dramatyczny marsz, czyli Brygada Świątokrzyska od wewnątrz*, Biuletyn IPN, 2002, č. 8–9, s. 105. Překlad s laskavou pomocí Mgr. et Mgr. Jaroslava Vaňouse.

143 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ivou Jirků a Alicí Šmejkalovou s Vlastou Faltovou v Ratenicích v červnu 2013.

po Svatokřížské brigádě. Karel Pokorný jejich příchod datuje do března 1945 a odhaduje počet v obci ubytovaných uprchlíků na 80 osob.¹⁴⁴ „*Ono potom nakonec, jak šla fronta, přišli i takový napůl Němci. Takový starý lidi, které neměli kde odložit. Tak i takový tam přišli. Ale ani nevím, kde bydleli. [...] Myslím, že to byli takový slušný, no, starý lidi. Chudáci.*“¹⁴⁵ Dle poválečného zápisu v kronice pocházeli z Polska a Maďarska, přičemž kronikář si neodpustil jízlivou poznámku, že tehdejší vedení obce uprchlíkům vycházelo vstříc.¹⁴⁶ Celou situaci nám popsali i pamětníci: „*Po nich se tu objevili ‚národní hosté‘. To zase byli lidi, kteří prchali před frontou ze Slezska. Byli to Němci, kteří se sem dostali až z Východního Pruska. Měli své povozy, takové těžké velké sedlácké vozy, těžké koně a vezli peřiny, nábytek a takové ty cennosti, co měli. I oni byli ubytováni ve škole a takhle porůznu, byli tady ve statku. Já si myslím, že to byl původně Kulačův statek. Těsně před revolucí práskli do koní a odjeli ze vsi. [...] Už se projevoval ten nacionalismus i v nás, to národní uvědomění i v klukách, a oni měli taky svoje děti. Tak si pamatuji, že jsme už normálně sváděli bitvy s nimi, rvačky takový, a ty kluci německý chránili vrata, abychom tam nevníkli, a my házeli kamením a vzájemně si nadávali. Tak to nebyla taková ta pohoda, ty vztahy byly i mezi těmi dětmi vyhraněné.*“¹⁴⁷ Uprchlíci byli ubytováni ve škole i v jednotlivých staveních. Další vzpomínky na ně ale byly pouze obecné a mlhavé.

Květnové povstání

V prvních květnových dnech už obyvatelé obce považovali válečnou situaci za zoufalou a očekávali německou kapitulaci.¹⁴⁸ Ve stejné době vypuklo květnové povstání, na které dle vzpomínek pamětníků řada lidí reagovala. Dva narátoři například uvedli poněkud úsměvný fakt, že jejich rodiny v době přerovského povstání vyrobily československé vlajky z pánských trenýrek.

Po vypuknutí pražského povstání dne 5. května 1945 v Ratenicích vystoupil dosud ilegální Revoluční národní výbor.¹⁴⁹ Do odporu se dle svých možností zapojilo mnoho lidí. Ratenický kovář Pivoňka zase ukoval hřebíky, které byly položeny na silnici, aby zabránily průjezdu německých vozidel (později byly zase odstraněny). „*V sobotu v poledne vyhlásili, že je v Praze povstání. Pamatuji si, že v kovárně, hned v tom revolučním rozpoložení,*

144 K. POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (3. díl)*, s. 9.

145 Soukromý archiv autora, rozhovor vedeným Michalem Loučem, Petrou Čáslavovou a Lucií Volákovou s Jaroslavou Řehákovou v Pardubicích dne 21. dubna 2013.

146 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 157.

147 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

148 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 157.

149 K. POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (3. díl)*, s. 10.

*pan Pivoňka vykoval hřebíky. Špičku měly vysoko a podstavec do tvaru es, aby dobře stály. Byly postaveny do prachu na silnici, protože tady byla štětová silnice. Kdyby Němci jeli, propíchnali by si pneumatiky. Nevydržely tam ale do konce revoluce. Zřejmě na to někdo rozumný přišel, že kdyby si Němci propíchnali pneumatiky, mohly z toho být nepřijemné sankce. Už tam tedy nebyly, protože Němci klidně projeli od Peček.*¹⁵⁰

V oblasti se pohybovaly německé kolony,¹⁵¹ proto byla vytvořena domobrana vedená Jindřichem Koldou a „z řad občanů byly tvořeny ozbrojené dvojice, které strážily všechny hlavní vchody do obce. Na silnicích došlo i k postavení barikád z trámův“.¹⁵² Opatření odpovídala vážnosti situace i možnostem lidí. Pro úspěch Pražského povstání byly akce povstalců na venkově velmi důležité. Z venkova do Prahy proudili lidé, zbraně a barikády zpomalovaly německé jednotky pohybující se například z Milovic přes Čelákovice a Český Brod. Velké problémy způsobovaly třeba barikády postavené přes silnice v Kersku, o něž se i bojovalo.¹⁵³ Barikády se hájily těžko, lidé měli málo zbraní, a proto je pochopitelné, že je tváří v tvář německému vojsku rozebírali.

V Ratenicích stála jedna barikáda směrem na Cerhenice a druhá ve směru na Vrbovou Lhotu. Zanedlouho si však průjezd obcí vynutila kolona německých vojáků: „Směřem na Vrbovou Lhotu také byla barikáda. A to přijeli Němci od Poděbrad a vlítli do baráků, sebrali mužské a ti museli barikádu odklidit, aby kolona mohla projet. Před nimi šel důstojník s revolverem v ruce, procházel pěšky vsí a koukal, jestli se někde něco neděje. Kolona jela krokem za ním. Odjeli směrem na Cerhenice.“¹⁵⁴ Průjezd jednotky obcí přitom ve skrytu pozorovali její vyděšení obyvatelé: „Pak projeli ti Němci. Nevím, jak silná jednotka to byla. Zděšení jsme stáli u okna, takhle moje matka a teta, protože děda se strejdu byli ve stodole a něco tam uklízeli. Měli jsme strach, aby nevylezli na dvůr, protože člověk nikdy nevěděl, co se může stát. Víím, že Němci šli, jelo pět tanků a před nimi ještě nějaká motorová vozidla. První šli průzkumníci s pistolí v ruce. Já viděl, jak takový vysoký voják kouká přes vrch branky. Sondoval, jestli tam nikdo není.“¹⁵⁵ Vzpomínku na tuto událost nám sdělilo hned několik narátorů. Podle jednoho z nich se během průjezdu německé kolony měli ve věži kostela skrývat dokonce partyzáni: „Ano, oni si hráli na hrdiny a my

150 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

151 Například nedaleké Poděbrady byly po celou dobu okupace obsazeny početným německým vojskem. Viz Eva ŠMILAUEROVÁ, *Poděbrady v proměnách staletí: 2. díl (1850–1948)*, Dolní Břežany 2005, s. 201.

152 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 158.

153 M. PLAVEC, *Poslední rok války na Nymbursku*, s. 78.

154 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

155 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Pavlem Boháčem v Pečkách dne 27. března 2013.

*jsme se pak rozprskli, když jsme se dověděli, že od Cerhenic jedou Němci. Oni se šponovali, že po nich budou ze střechy střílet. [...] Nevím, kdo se tam objevil, jestli to byl starosta, ale ten je varoval, [...] aby je ani nenapadlo střílet.*¹⁵⁶ Obecní kronika se k této epizodě nevyjadřuje a vyprávění ostatních narátorů naznačuje, že více než o partyzány se jednalo o revolučně naladěnou mládež z okolních vesnic: „Vraceli se [německá armáda, pozn. aut.], prchali před Rusama na západ. [...] Pár hodin před tím nebo možná jeden dva dny se tam objevili kluci, mladý kluci, tak kolem 20 let. Měli kulovnice a brokovnice, hráli si na partyzány. [...] To nebyli kluci z Ratenic, [...] to nebyli žádní partyzáni, to byli kluci, který, když vypuklo povstání, [...] vzali tátovi doma kulovnici a přišli tam. [...] My jsme se tam točili kolem nich, mezi nima se pohybovali a oni pak šli směrem k Sokolči, tam jsou borový lesy, a ztratili se. Vím, že tam byl apel na ně, aby prostě nepodnikali žádný kroky, že prostě by ohrozili obec, že by mohlo dojít k druhejm Lidicím.”¹⁵⁷ Pravdou je, že v nedalekém lese Boru se ukrývali čtyři uprchlíci z transportu smrti z táborů v Polsku, kterým ve Velimi pomohli místní odbojáři, a také několik uprchlých sovětských válečných zajatců (jednoho z nich do úkrytu přivedl Josef Mašín z Poděbrad).¹⁵⁸

Zbraně zdaleka nemusely pocházet jen z rodinných zdrojů. V samém závěru války patrně nebylo jejich získání nijak zvlášť obtížné: „Po revoluci měl snad každý kluk nějakou zbraň, a když ne zbraň, tak všelijaké patrony od puškových, samopalových až po ty do protiletadlových kanónů. Než začala revoluce, anebo během prvních dní revoluce, přijely od Kolína čtyři sanitní vlaky německé armády a zůstaly stát před Pečkami, protože jim někdo dal falešnou zprávu, že dál už jsou Rusové. Stály tam asi dva dny, my kluci jsme se kolem nich motali a oni vyhazovali různé věci na násep – příruční zbraně, dýky, důstojnické mečiky, pistole nebo dalekohledy. My jsme to sbírali. Oni měli obavy ze zajetí, chtěli se dostat k Američanům.”¹⁵⁹

Přestože na jaře 1945 v protektorátu operovalo na 90 partyzánských jednotek s asi osmi tisíci členy,¹⁶⁰ narátoři existenci takové skupiny v okolí obce nepamatují. Následující úryvek však dokládá organizovanější protifašistické aktivity na konci války: „Asi nevíte, že jsem byl také zapojený v odboji. [...] Během okupace jsem chodil do Dobřichova na housle. [...] Děda toho využil tak, že jsem byl spojka. U Výrovky je přechod pod železnicí, tam vždycky stál nějaký partyzán, kterému jsem na heslo něco předával. Co to bylo, nevím. Vždycky nějaké psaní. Aby byla jistota, tak jsem to měl v houslích. Ono se mi to ale vymstilo.

156 Tamtéž.

157 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Pavlem Boháčem v Pečkách dne 27. března 2013.

158 M. PLAVEC, *Poslední rok války na Nymbursku*, s. 37.

159 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

160 M. MICHLOVÁ, *PROTENTOKRÁT aneb česká každodennost 1939–1945*, s. 24.

Stalo se to těsně před Pražským povstáním. Jednou jsem se vracel zpátky a na mostě na mě čekalo auto. Vylezl chlap, drapnul mě a hned parchanti šli do houslí. Tam už ale nebylo nic. Zavezli mě do Kolína na gestapo. [...] Hodili mě tam ještě s nějakým jiným člověkem. [...] Já jsem zapíral a samozřejmě jsem byl bit. [...] Ten druhý byl chudák taky schvácený, prali ho ještě více než mě. Dobře si pamatuji, že bylo sedmého května a probíhalo Pražské povstání. Můj spoluvězeň říkal: ‚Pojď, utečeme, neboj se, Němci jsou pryč.‘ [...] Sebral jsem se a spolu jsme z toho gestapa prchli. Šel jsem pěšky, měl jsem strach a byl jsem potlučený. Přišel jsem domů, samozřejmě, že byli rádi.“ V tomto případě se pravděpodobně jednalo o předávání zpráv mezi příslušníky ilegální KSC, která měla od roku 1943 v Dobřichově sídlo obvodního vedení¹⁶¹ a následujícího roku vznikla i buňka ratenická, vedená Josefem Syrovým.¹⁶²

Jak již bylo zmíněno, dle ratenické kroniky byly v obci vytvořeny dvojčlenné hlídky. Jedné z nich se opravdu v květnových dnech podařilo zajmout skupinu Němců. Narátor byl o této události ochoten vypovídat pouze anonymně, aby jeho příběh nevyzněl jako vychloubání: „Byl jsem členem hlídky, [...] nedostal jsem zbraň, protože mi tenkrát bylo šestnáct a ta se dávala až od sedmnácti. Můj velitel byl kluk, kterému bylo sedmnáct, a do ruky mu dali loveckou pušku. On mi velel. [...] Putovali jsme k lesu, kde jsme měli určeno, a já viděl, že se tam něco vlnilo. Šli jsme tam a on tam stál Němec. Ne esesák, obyčejný Němec, a nebyl sám, stálo tam asi deset dalších a všichni začali skládat zbraně. [...] Řekl jsem: ‚Co kdybychom je dovedli do Ratenic jako zajatce?‘ Velitel souhlasil, tak jsme šli a báby, ty drbny, stály na návsi a říkaly: ‚To jsou hrdinové.‘ Můj otec byl ‚rasuška‘. Pokyvoval a v duchu si říkal: ‚Jo, hrdinové, to bude asi něco jiného.‘ Stalo se tohleto a nepočítal bych to jako nějakou velkou zásluhu. Prostě se to stalo a stane se leccos.“¹⁶³

O stejné události nejspíše hovořil rovněž pan Galler, který byl svědkem příchodu skupiny zajatců na ratenickou návěs: „Byla tam parta vojáků, co odešli z poděbradských lazaretů a mířili k Američanům. Vyrazili na vlastní pěst, bylo jich asi šest až osm a zatkli je v lukách u Drahekoupilovy zahrady. Schovávali se tam a čekali, aby unikli pozornosti, než půjdou dál. Jenže se jim to nevyplatilo. Soused odnaproti je přivedl před obecní úřad. [...] Neměli žádné zbraně, ale sebrali jim všechno, co měli, i osobní věci. A to jsem říkal, že mi jich bylo líto, protože to byli mladí kluci, kterým revolucionáři sebrali všechno, a oni šli jen v těch kalhotách a blůze. Jinak jim nenechali ani cigáro. Vedli je do Peček, kde byl na dnešním nákladovém nádraží zajatecký tábor. Na záda jim bílým vápnem namalovali

161 V. ZALABÁK, *Pečecko v boji za svobodu*, s. 125.

162 V. ZALABÁK, *Pečecko v boji za svobodu*, s. 128. Josef Syrový byl zastřelen v noci z 10. na 11. května 1945 na nádraží v Pečkách při přestřelce mezi německými vojáky a českými ozbrojenými oddíly. Srov. tamtéž, s. 268.

163 Soukromý archiv autora. Jméno narátora bylo na jeho žádost anonymizováno.

*hákenkrajc nebo něco takového a drželi je tam nevím jak dlouho. Co tam zažili, jestli dostali najíst, to nevím. Rusové si je asi odvezli, protože to byla válečná kořist.*¹⁶⁴ V poděbradských lázeňských domech a penzionech bylo skutečně za války ubytováno nemalé množství raněných vojáků, ale i dětí z tzv. ozdravných táborů Kinderlandverschickung (KLV) sloužících k jejich ubytování mimo oblasti častých náletů.¹⁶⁵

Příchod Rudé armády

Na konci války provedla Rudá armáda operaci na pomoc Pražskému povstání. 4. ukrajinský front k tomu účelu vyčlenil rychlé skupiny z řad 60. a 38. armády, které dorazily 9. května do Poděbrad a okolí, včetně Ratenic. Příjezd osvoboditelů do Ratenic s patřičným nadšením zachytila místní kronika: *„Zatím však ale po státní silnici od Kolína přijížděla Rudá armáda. [...] A ve zdejší obci těch několik jedinců-ustrašenců, kteří strašili občanstvo před příchodem Rudé armády, že tato bude rabovat, zabíjet, mučiti a bořit kostel a školu, zalezlo. Chování rudoarmějců projíždějících ukázalo se jako opak všeho toho, co o nich bylo s hrůzou šířeno. Bylo by k tomu potřeba mnoho stránek této knihy, aby mohlo být vylíčeno, jak záhy utužovalo se bratrské přátelství s našimi zachránci a občanstvem a hlavně dětmi a mládeží.*¹⁶⁶ První den sovětské jednotky jen projížděly a ku Praze s nimi jelo i několik místních: *„Zformovala se tu také skupinka, že vyrazí na pomoc Praze. To byli před wojnou už devatenáctiletý, dvacetiletý a ti opravdu odjeli s prvními ruskými vojáky do Prahy. Když se vrátili, vyprávěli nám, co tam viděli.*¹⁶⁷ Sověští vojáci z pěšího pluku byli v obci ubytováni do konce května 1945.¹⁶⁸

U tohoto tématu se vyjevil očividný rozpor mezi oslavným zápisem v obecní kronice a vyprávěním narátorů. Narátorka z rodiny později postižené kolektivizací uvedla: *„Pamatuji si, projížděli tady Rusáci. My jsme se honem schovali, protože kradli. Když přišli do stavení, kde co bylo, tak vzali. Vím, že jsme si schovali sádlo.*¹⁶⁹ Dle tvrzení jiného narátora došlo i k pokusu o znásilnění děvčete sovětským vojákem: *„Pak asi víte, že se tam stalo to, že jeden z Rusů si nějak dovolil na jedno děvče. Chtěl za ní lézt. Ten Rus skončil*

164 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

165 E. ŠMILAUEROVÁ, *Poděbrady v proměnách staletí: 2. díl (1850–1948)*, s. 203.

166 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 159.

167 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

168 K. POKORNÝ, *Historie obecné školy v Ratenicích (3. díl)*, s. 9.

169 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Boženou Volákovou v Ratenicích v lednu a únoru 2012.

*tak, že ho ruský důstojník odstřelil. Já u toho nebyl, ale vím, že se to tak odehrálo.*¹⁷⁰ Z jiných pramenů se však tento příběh potvrdit nepodařilo. Ke krádežím a k útokům na civilní obyvatelstvo ze strany některých sovětských vojáků opravdu docházelo. Ke znásilnění Češek sovětskými vojáky došlo 2. června v Úmyslovicích a 18. června v Přední Lhotě.¹⁷¹

Součástí sovětských jednotek byly také kontrarozvědčné oddíly SMĚŘŠ (akronym od Směrt špionam!), jejichž úkolem byl boj s nepřátelskými tajnými službami, filtrace válečných zajatců (včetně vlastních osvobozených ze zajateckých táborů) a násilné repatriace československých občanů do SSSR (například představitelů ukrajinské emigrace žijící v Československu od ruské občanské války, dále Poláků, ustašoviců atd.). Oddíly SMĚŘŠ neměly žádnou pravomoc nad československými občany, přesto jich značný počet zatkly a mnohdy odvezly do gulagů. Odhaduje se, že došlo k 500 případům odvezení z českých zemí a 7 000 ze Slovenska.¹⁷² V Poděbradech se zatýkalo od poloviny května 1945. Jeden poděbradský občan byl například zatčen proto, že u něj podle udání měli přespat vlasovci.¹⁷³ Je to spekulace, ale lze předpokládat, že ratenické rodiny, které ubytovaly Poláky ze Svatokřížské brigády, by SMĚŘŠ velmi zajímaly.

Oslavy a obnova pořádku

Konec války byl dobou bouřlivých oslav a manifestací: *„Když skončila válka, to bylo nekonečně oslav. To šel průvod do Peček na manifestaci. Jak bylo knihkupectví, na pravé straně, byl tam myslím Hus. Na druhé straně u radnice byla také manifestace. Na všech koncích, různé spolky, sokolové a jiní. Pořád se radovalo, hrála dechovka, šlo se tam průvodem. Takové uvolnění.*¹⁷⁴ Byla to ale i doba odplaty. Obecní kronika uvádí, že dle retribučního zákona bylo zatčeno několik ratenických občanů – starosta Karel Šnajberk, pekař Josef Maroušek, obchodník Antonín Drahokoupil, František Chrastný a František Pokorný. Obvinění jsou popsána značně vágně a kronika neuvádí, jaký byl výsledek vyšetřování.¹⁷⁵ *„Po revoluci dělal starostu můj děda Chrastný a byla taková doba, že bylo vytíповáno několik lidí, kteří byli takzvaně podezřelí. A tam byl vytíповaný bývalý starosta Šnajberk. To jsem si říkal: ‚Proč toho člověka tak otravují? On musel dělat starostu, někoho to muselo*

170 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

171 M. PLAVEC, *Poslední rok války na Nymbursku*, s. 116.

172 Milada POLIŠENSKÁ, *Čechoslováci v Gulagu a československá diplomacie 1945–1953*, Praha 2006, s. 435.

173 M. PLAVEC, *Poslední rok války na Nymbursku*, s. 113.

174 Soukromý archiv autora, rozhovor vedeným Michalem Loučem, Petrou Čáslavovou a Lucií Volákovou s Jaroslavou Řehákovou v Pardubicích dne 21. dubna 2013.

175 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 160.

potrefit. On se ničím neprovinil.‘ Pak pan Maroušek, protože si tam dal Marouschek. A pak tam ještě byli nějací lidé, kteří dle mého asi spíše nic tak závadného nedělali. No, to víte, dělo se všelicos.¹⁷⁶ Alespoň v případě Antonína Drahokoupila nám mohou napomoci zápisy ze schůzí zastupitelstva dokládající, že v obecních volbách, které se konaly roku 1931, získal mandát Antonín Drahokoupil s Gustavem Kalenským, oba zastupující fašistickou stranu (pravděpodobně strana Národní obec fašistická). Drahokoupil se stal radním, ale v roce 1935 na členství ve fašistické straně rezignoval.¹⁷⁷

Ve vyprávění pamětníků se ovšem objevila řada dalších témat, pro tuto dobu typická a v kronice absentující či zmíněná jen velmi okrajově. Několik narátorů například vyprávělo o Němcích poslaných do obce na nucenou práci a později odsunutých z Československa. „Po revoluci se u Svatušků objevila rodina, byla matka s dcerou a za nějaký čas se u nich objevil táta. Byli to Němci ze Slezska a byli asi rok u sedláka na práci. Možná déle. Pak byli odsunuti do Německa.“¹⁷⁸ S odstupem času nejde vždy o příběh spravedlivé odplaty: „Němci tu za války byli jenom nasazený na práci. [...] U nás byli mladý Arno a Riga. [...] Bylo mu asi 14–15 roků, když byl nasazený s tou Helgou. [...] Když byl konec, odvezl je manžel až někam do pohraničí. [...] Společně jeli do Německa. [...] Další byli ještě asi u dvou rodin. Oni se spolu vždycky večer kamarádili. To víte, Němec, to jim nemůže žádný zazlívat. Když byla sametová revoluce, najednou u nás bouchali na dveře, [...] pan Doležal odnaproti byl venku a mluvil s nimi. A on to byl ten Arno, [...] přijel se na mě podívat. [...] On byl rád, že jsem ho přivítala. [...] Udělala jsem jim vajíčka, posypala jsem to paprikou a koprem. On to tak chtěl. [...] Každou chvilku se na nás přijel podívat do Ratenic. [...] Byla jsem ráda, že nezapomněl.“¹⁷⁹

Důvodem využití německých pracovních sil mohlo být například to, že z obce brzy po válce odešlo do pohraničí 39 rodin, což způsobilo nedostatek pracovních sil.¹⁸⁰ „Do pohraničí odtud odešla celá řada lidí. V prvních řadách to byli ti, kteří se vraceli domů. [...] Přišli sem, když Němci zabrali pohraničí a Češi utíkali do vnitrozemí, a po revoluci se okamžitě vraceli zpátky. Jiní do pohraničí odešli za lepším – zabrat si nějaké hospodářství – asi větší než měli tady. Odešli také ti, co patřili mezi chudší. Odešli tak například všichni kluci Chrastnovi z obecního baráku. Ti všichni odešli a nevrátili se. Jiní lidé odešli do pohraničí

176 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Michalem Loučem, Ivanou Jirků a Martinem Černým s Františkem Katrnoškou v Pečkách dne 27. října a 16. prosince 2012.

177 Státní okresní archiv Kolín, Archiv obce Ratenice, Zápisy ze schůzí 1931–1940.

178 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

179 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Boženou Volákovou v Ratenicích v lednu a únoru 2012.

180 Obecní úřad Ratenice, Pamětní kniha obce Ratenice (léta 1934–1952), s. 162.

a zkusili se tam zabydlet, ale nezvykli si a vrátili se zpět. Těch bylo také několik.¹⁸¹ Jiná narátorka v této souvislosti zdůraznila především motiv majetkový: „Pepička byla obchodnice a chtěla zbohatnout, taky jela do pohraničí se obohatit. Potom přivezla nějaký nábytek po Němcích a ti Svatuškovi si vzali ložnici po Němcích a ještě něco. Já povídám: „Prokristapána, oni si to vzali, jak kdyby si to nemohli koupit.“¹⁸²

Se zásobováním válkou postiženého Československa bezprostředně po osvobození pomáhaly konvoje organizované Správou Spojených národů pro pomoc a obnovu (UNRRA). „Z doby před válkou jsem si pamatoval čokoládu, pak jsem ji neměl celou válku, až když sem po válce v letech 1945–1946 začala chodit UNRRA. Byly to přebytky americké vojenské zásoby, které americká armáda vozila do zemí postižených válkou. Byly to výborné vojenské konzervy, konzervy s přesnídávkou, sušenky, meruňková marmeláda, žvýkačka a čokoláda. Některé konzervy byly větší, tam zase byla fazolová omáčka, americké hovězí ve vlastní šťávě nebo šunka. Mně osobně úžasně chutnalo jejich americké máslo. To byla konzerva, ve které bylo jen máslo, ale to máslo bylo asi převařené. V těch amerických konzervách bylo máslo takové žluté, jakoby převařené a ještě mírně posolené, takže se už nemuselo nijak solit, dalo se na chleba a bylo to výborné. A to byla UNRRA. Dalo se to i koupit, my jsme to měli v krámě. Pamatuji si, že máti byla v té době v nemocnici a my jsme se s otcem živilí sami, takže jsme si otevřeli konzervu a dávali jsme si. Od UNRRA sem chodily i zemědělské stroje, například traktory John Deere.“¹⁸³ Nedostatek potravin i dalšího zboží si vynutil udržení lístkového systému i po válce.

Místo závěru

Jak je patrné, vzpomínky poskytnuté našimi narátory na dobu druhé světové války byly velmi rozsáhlé a pestré. Obtížnější situace nastala, pokud jsme se dotazovali na období pozdější – na léta poválečná, na únorový převrat, kolektivizaci či obecně dobu komunismu. Jedním vysvětlením může být to, že pestré válečné zážitky spadají do formativního období mládí našich narátorů, tedy doby, do které se ve svých vzpomínkách často vrací. Události druhé světové války navíc přicházely z vnějšího světa a nevyvolávají v obci takové kontroverze jako například hodnocení okolností vzniku a působení jednotného zemědělského družstva. Naši narátoři navíc na počátku padesátých let zakládali rodiny

181 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

182 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Ludkem Kudláčkem a Pavlem Rekem s Boženou Volákovou v Ratenicích v lednu a únoru 2012.

183 Soukromý archiv autora, rozhovor vedený Davidem Černým, Pavlem Rekem a Ludkem Kudláčkem s Jaroslavem Gallerem v Ratenicích dne 16. června a 30. června 2013.

a nastupovali do prvních zaměstnání. Na dotazování k tomuto období se tazatelé jinak zvláště nepřipravovali, přičemž ze získaných (jakkoliv velmi zajímavých) útržkovitých poznatků se potvrdilo, že detailní příprava k dotazování na toto období je nutná a zůstává výzvou pro budoucí pokračování výzkumu lokální historie.

Perspektiv pro další bádání se nabízí celá řada. Může se jednat o mapování velkých dějin a jejich odrazu v životě obce – nástup diktatury komunistické strany v únoru 1948, znárodnění, kolektivizace a socializace vesnice a její vliv na každodenní život, intervence některých států Varšavské smlouvy v roce 1968, každodennost v období normalizace nebo sametová revoluce a následné období transformace. Některá z těchto témat jsou alespoň dílčím způsobem nastíněna v publikaci *Oživlá historie Ratenic* – jde o období přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století, zejména politické procesy a kolektivizaci. Například proces s „Miladou Horákovou a spol.“ měla řada narátorů stále ještě v živé paměti. Z obce navíc pocházel kanovník Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze páter ThDr. Jaroslav Kulač, který byl v politickém procesu s vysokými církevními hodnostáři („Zela a spol.“) odsouzen k 17 letům vězení, což obecní kronika pochvalně kvitovala. Nad naše síly jsou v tuto chvíli další lákavá témata, například kontinuity a diskontinuity spolkového života, vztah obyvatel obce ke komunistickému režimu a praktické naplňování komunistické politiky na lokální úrovni, různé formy protirežimní opozice nebo proměny kolektivní paměti obyvatel obce. Zajímavým zjištěním v této oblasti pro nás byla informace, že z Ratenic pochází Miloš Volák, knihvazač samizdatu, undergroundový hudební manažer a vydavatel samizdatové edice *Proti všem*. Z hlediska proměn loajalit obyvatel obce vůči normalizační státně socialistické diktatuře pro nás byla velmi podnětná četba kroniky místní mateřské školky (náhlý zlom ve vyprávění v letech 1989/1990) nebo vyprávění pamětníků o bouřlivých oslavách nově nabyté svobody, ke kterým došlo v době prvního výročí sametové revoluce.

Summary

Living History of Ratenice. Oral History as a Research Key to Community History

This paper is based on the community local oral history project *the Living History of Ratenice* undertaken by the local citizens documenting their own history. This project is based on assumption that thanks to systematically and consistently interpreted history, the village could carry forward from the “ordinary, ahistorical” to the village with a rich cultural heritage. The aim of the project organized by the local NGO Ratenická včela (the Bee of Ratenice) between the August 2012 and December 2013 was collecting and making attractive presentation of the history of the central Bohemian village Ratenice and the local community. It used the traditional and modern forms of presentation to cover the wide range of community – putting memorial stones to commemorate the local victims of the holocaust, recording life stories of local residents, making a book with the working title the Living history, building the internet Ekomuseum Ratenice and the educative historical trail In the Steps of Marobuduus.

The project team consisted of one researcher trained as oral historian and nine local citizens, both old and new residents. There were eight narrators recorded. The main topics of interviews were the childhood, the school education, the public space, the social life, the local people and the big history and its impact on the everyday life. Despite being based on volunteer work the project team attempted to adopt the main methodological and ethical standards of oral history. For example all narrators were given the transcripts of interviews for checking and authorization.

The gained data are widening our knowledge about the history of Ratenice in many topics. Our narrators were usually born in the 1930s and had very rich reminiscences about their childhood, the social situation of their families, the social life and also the war. In this article were presented three selected kinds of topics using the recorded narratives. The first focuses on the historical changes of landscape and the public space. Many key places in the village are now forgotten or completely changed their function. One example is the water reservoir called *louže* which was used for children’s games, ice skating, source of water for animals or ice for the local pubs. The second topic is dedicated to the working life. Most of the men in the village were factory workers having also small field and few animals which were managed by the women. Our narrators remembered the poor family background and their hardworking parents. The last topic was the village life during the Second World War. The article uses the testimonies to confront them with the village chronicles and historical articles wrote in the 1980s by the amateur historian Karel Pokorný. The research showed impact of the occupation of lives of the local people – for example the lack of food, the multiple signs of the anti-Nazi resistance. It also brought rich reminiscences of the last months of war with German soldiers and refugees and Polish marching through the village. Perhaps the most surprising finding was the residence of Polish soldiers of the Polish underground army unit the Holy Cross Mountain Brigade in the village in March 1945.

